https://doi.org/10.54809/jkss.viSpecial.118
Copyright © Open access article with CC BY-NC-ND 4.0
گۆڤاری کوردستانیی بۆ لێکۆڵینەوەی ستراتیژیی

مژارا جینۆسایدێ د ئەدەبیاتێدا
کۆمکوژیێن ئێزدییان، د ڕۆمانا چیرۆکا گزیرتەدا یا (یاشار کەمال) وەکو نموونە

م.هاریکار. شمال خمو خضر
سەرۆکایەتیی زانکۆی دهۆک، هەرێمی
- سەروکاتیا زانکویێ، زانکۆیا دهوك، هەرێما کوردستانێ - عیراق
Shemal.khudhur@uod.ac

پۆختە

ئەدەبیاتا زارەکی و نڤێسکی، ب تنێ هێڤینێ بابەتێن خۆ، ژ دیاردێن جڤاکی، حەژێکرنا دلان، دەروێشی و ئالیێ ڕۆحی وەرناگرن، بەلکو ژ دەردسەری و ژانێن ژیانا مللەتان ژی وەردگرن یێنکو بووینە پشکەک ژ بیردانکا ئەوان. بۆ هندێ خەلک دەردەسەرییێن خۆ ژبیرنەکەن ب زانین ئەو دەردەسەری ب ڕێیا ئەدەبیاتا زارەکی د بیردانکا خۆدا پاراستینە، هەمان مژار ژ ئەڤێ ئەدەبیاتێ دەربازی ئەدەبیاتا نڤیسکی (کلاسیکی)، بوویە، پاشی ئەدەبیاتا نوو، د ناڤ ئەدەبیاتا نوودا، ڕۆمان بوویە سەربەهر د بەلگەکرن و ڤەگوهاستنا تاڵی و دەردسەرییێن خەلکیدا، ل سەر ئەڤی بنەمای ئەڤ ڤەکولینە ل سەر بەرگێ ئێکێ و دوویێ چوارینەیا ڕۆمانا چیروکا گزیرتە یا (یاشار کەمال) هاتییەکرن. ژبەرکو نڤیسەری د کۆکا ئاڤاکرنا ڕۆمانا خۆدا، پالپشتی ل سەر دوو تشتنا کریە یا ئێکێ ئەدەبیاتا زارەکی یا گەلێن ئەنادولێ ب گشتی و کوردان ب تایبەتی، یادوویێ ئەو دەردەسەرییێن ب سەر ئەوی خەلکیدا هاتین ب گشتی ئێزدییان ب تایبەتی، کو بووینە پشکەک ژبیردانکا خەلکی و بۆ وی هاتینە ڤەگێران. ئەڤ ڤەکولینە د چارچوڤێ ڕێبازا ڕافائیل لێمکین یا شروڤەکاری، بۆ کێشەیێن کۆمکوژیێ هاتییە پراکتیزەکرن، دهەماندەمیدا مە هەولدایە ل گۆری هەمان ڕێبازێ ب تایبەت خالا دووێ و سێیێ ژ ڕێبازا ناڤبری کو ئەگەرێن ئەنجامدانا جینۆسایدێ، پێشڤەچوونا بەهایێن کۆمکوژیێ و ڕێک و تەکنیکێن وێ ب خوڤەدگرن، هەبوونا جینوسایدێن ئێزدییان دچارچوڤێ بەرگێ ئێکەم و دووەم یێ ڕۆمانا ناڤبری دیار و پەسەند بکەین.

پەیڤێن کلیلی: جینۆساید، ئەدەبیات ڕومان، کۆمکوژیێن ئێزدییان.

E-ISSN: 2790525-X
P-ISSN: 27905268

پێشەکی

ل سەر بنەمایێ حەز و گرنگیا فۆلکلۆری وڤەگێرانێن تێدا، یاشار کەمال کەلتووریێ هەموو مللەتێن دەڤەرێ (میزۆپۆتامیا) ئێخستیە ڕۆمانێن خۆ. واتە ئەو تشتێ ژ دەڤێ دەنگبێژان دەردکەڤت و ئەو چیرۆکێن ب گوهێ خۆ گوهلێبووین یان ئەو ب خۆ دیدەڤان بوویە و ب سەرێ ئەوی هاتینە. ژبەر هندێ ژی ڕۆمانا ناڤبری د ناڤەرۆکا خۆدا ئێکجار زەنگین بوویە، تێدا دیرۆك، جەنگ، کۆمکوژی، دەردەسەری، فولکلۆر و کەلتوریێ مللەتان ژ باوەری دانەناسکرنادابونەریتێن ئۆلی و جڤاکی ... تێدا هاتینە بەحسکرن، بێکو ڕۆمان نامەیا خۆ یاسەرەکی دناڤەرۆکێدا وندا بکەت. یاشار کەمال بەحسێ چ کربیت کورت یان درێژ ب گرنگی بەحسکریە و هەموو بابەت ڕەهەندێن ئەوان ئێخستینە خزمەتا ئێکدوو بۆ سەر ئێخستنا گەوهەر و نامەیا سەرەکی، سەرئەنجام ڕۆمانەکا تژی ژ سەربۆر و سەرهاتی و دەردەسەری کۆمکوژیا مللەت و دانەناسکرنا کەلتوریێ ئەوان پێشکێشی مە دکەت.

گرنگیا ڤەکۆلینێ: گرنگیا ڤەکۆلینێ د ئەوێ چەندێدا خۆیا دبت، ڕۆمان وەکو بەلگەیەکا دیرۆکی د کۆمکوژییێن ئێزدییاندا ئەوێن د سەردەمێن جودادا ب سەر ئەواندا هاتین بوویە هێڤنێ ڤەکولینەکا ئەکادمی، دبیت ئەڤ دەرگەهـ پێشوەخت نەهاتبتە ڤەکرن.

گریمانا ڤەکۆلینێ: گریمانا ڤەکۆلینێ ئەوە، ئایا دشیاندایە ئەڤان ڕۆمانێن یاشار کەمال بکەینە بەلگە ل سەر ب جینوسایدکرنا کۆمکوژیا ئێزدییان.

ئارمانجا ڤەکولینێ: ئامانج ژ ئەڤێ ڤەکولینێ ئەوە کو ئەم ب ڕێکا ڕۆمانێ بەلگەیێن دیرۆکی ل سەر ئەوان کۆمکوژیان بدەینە دیارکرن یێن کو د سەردەمێن جودا ب سەرێ ئێزدییاندا هاتین، ئەڤەژی ڕێکێ خۆش دکەت کو ڤەکولینێن بەرفرەهتر د هەمان مژار و بورادا ل سەر ڕۆمانێن جودا بهێنەکرن بۆ دیارکرنا ئەوان ڕاستیێن د یرۆکێدا ڕوودایێن.

میتودا ڤەکۆلینێ: ئەڤ ڤەکۆلین دێ ل گۆری ڕێبازا رافائیل لێمکین یا شرۆڤەکاری، هێلکاریا ڕاستڤەکری بۆ کێشەیێن کۆمکوژیێ هاتیە ئەنجامدان. واتە تێکستێن رۆمانێ ل گۆری ئەوان خالێن کو د هێلکاریا ناڤبریدا هاتین هێنەشرۆڤەکرن پەسەندکرن.

سنوریێ ڤەکۆلینێ: بۆ ئەڤێ ڤەکولینێ ڕۆمانا (چیروکا گزیرتە) یا (یاشار کەمال) بەرگێ ئێکی، (بروانە فورات خۆێناوییە) بەرگێ دوویێ (ئاوخواردنەوەی مێروولە) هاتینە وەرگرتن.

پەیکەر و پلانا ڤەکۆلینێ: ئەڤ ڤەکۆلین ژ : پۆختە پێشەکی و چەند تەوەران پێکهاتییە، کو ئالیێ تیوری یێ ڤەکولینێ ژ تێگەهێ جینوسایدێ و دانەناسکرنا یاشار کەمال چاوانیا ئاڤابوونا ئەڤێ ڕۆمانا ئەوی پێکدهێت، لگەل پراکتیزەکرنێ و ل داویێ ژی گرنگترین ئەنجام، هاتینە ب ڕێزکرن

١-جینۆساید تێگەهـ و جۆر:

جینۆساید (Genocide) ژ ئالیێ زمانیڤە، بۆ هەر دوو زمانێن گریکی- لاتینی دزڤریت، ژ دوو پەیڤان پێکهاتییە، پەیڤا (Genos) یا گریکی د یونانیا کەڤندا ب ڕامانا (رەگەز یان نەژاد) یانژی ب وەلاتەکێ کەسەکی دهێت، پەیڤا (Caedere) یا لاتینی، ب ڕامانا کوشتن و ژناڤبرن دهێت(نیوبێرگەر، ٢٠١٧،ل٧). ب لێکدانا هەردوو پەیڤان زاراڤێ (Genocide) یان (ژناڤبرنا رەگەزی) دهێتە هەبوونێ. د ئاڤاکرنا تێگەهێ جینۆسایدێدا (رافائیل لێمکین Raphael Lemkin) خودان ڕول بوویە، ژبەرکو ناڤبری ب دینەمویێ سەرەکیێ ئەوان گەنگەشەیا دهێتە هەژمارتن، یێن کو بووینە بەرەبنیاتێ ڕێکەفتنا نەهێلان و سزادانا تاوانێن جینۆسایدێ، ئەوا کو ل ٩ ی کانوونا ئێکێ یا سالا

١٩٤٨هاتیە پەسەندکرن. (لێمکین) گرنگیەکا مەزن دا زاراڤێ جینوسایدێ ل سەر بنەمایێ هندێ کو زاراڤەکی لێکدای و فرەڕەهەندە. د پەرتووکا لێمکین (حكم المحور في اوربا المحتلة) دا تێگەهەێ نوو داێ، پەیڤا (Genos) یا گریکی ب رامانا (رەگەز یان کوم) و پەیڤا (Cide) یا لاتینی، ب رامانا کوشتن و ژناڤبرن دهێت. رامانا جینوسایدێ ل دەف (لێمکین)ی ب تنێ دچارچوڤێ دەزگا یان دەستهەلاداریەکا حکومەتێدا ناهێتەدیتن، بەلکو کۆمکوژی د هزرا ئەویدا، ژ پلانەکا دارێتی و چالاکیێن جودا پێن کو وێرانکرنا بنەماێن ژیانکرنا جڤاکەکی دکەنە ئارمانج، ئەو چالاکی خۆ د چارچوڤێ سیاسی، جڤاکی، یاسایی، هزری، گیانی، ئابووری، ژیان(حيوية) فیسولۆجی، ئۆلی، دەروونی و ڕەوشتی هەروەسا تشتێ گرێدای ساغلەمیێ و خوارن و ڤەخوارنێ و ژیانا خێزانی چاڤدێریا زاروك، ژدایکبوون و مرنێ ل بەرچاڤ وەردگریت. ئەڤە ژبلی شەرەف و کەرامەتا گەلان و پاشەڕۆژا ئەوان وەکو جڤاکەکێ مروڤایەتی و جیهانی (دوکر، ٢٠١٨، ص ٣٨- ٣٩).

لێمکین ئاماژە دایە هندێ کو مەرج نینە جیۆساید ژناڤبرنا ئێکسەر یا گروپەکا دیارکری بت «مەرج نییە جینۆساید کوشتن و لەناوبردنی دەستبەجێ و بێگومانی کومەلێك قوربانی بێت، بەلکو دەکرێت جینۆساید بە ئامرازی زنجیرەیەك کردەی بەرنامە داڕێژراوەوە، کە مەبەست لێیان لە ناوبردنی هەنگاو بە هەنگاوی ژێرخانی نەتەوەیی و ئابووری، زمان و کەلتووری کۆمەلێکی دیاریکراوە، ئەنجام بدرێت» (نیوبێرگەر، ٢٠١٧،ل ٨) ئەڤە چەندە د ئەوێ هێلکاریدا دیاردبیت ئەوا لێمکین وەکو رێباز بۆ کۆمکوژیێ کێشای.

- رێبازا لێمکین یا شروڤەکاری، هێلکاریا ڕاستڤەکری بۆ کێشەیێن کۆمکوژیێ:

١- بەگراوەندێ دیرۆکی.

٢- ئەگەرێن ئەنجامدانا کۆمکوژیێ. توندڕەویا (ئۆلی و ڕەگەزی) تەماکاری (دیتنێن نەتەوایەتیێ).

- گورانکاری، ڤەیرانێن جڤاکی و سیاسی.

- ژکەیسبرنا ئابووری (الاستغلال الاقتصادي) (وەکو بەندایەتیکرنێ).

- بەرفرەهیا داگیرکاری، یان هێرش و ب سەرداگرتنێن سەربازی.

- ب ئاسان گەهشتن بۆ ئەوان گروپێن دبنە قوربانی.

- پێشڤەچوونا بەهاێێن کۆمکوژیێ ل دەڤ گروپێ ئەنجامدەرێ کۆمکوژیێ (کەرب ژێڤەبوونا کەسێ غەریب.. هتد).

٣- رێك و تەکنیکێن کۆمکوژیێ.

فیزیکی (لەشی):

- کۆمکوژی و یاریکرن ب لەشێ کوشتیان.

- بێبەهرکرن ژ رێکێن ژیانکرنێ (برسیکرن، هێلانا مرۆڤان ب ڕۆسی... هتد. ئەڤە پتر د ماوێ دوورکرنا ئەواندا (تسفير) دهێتەکرن.

- بەندایەتی - رووب رووکرنا ئەوان بۆ مرنێ.

فیسولۆجی: (الحيويه):

- ژ هەڤجوداکرنا خێزانان.

- خەساندن (الاخصاء).

- ژباربرنا ژنان .

کەلتووری:

- ژناڤبرن و بنپێکرنا سیمبولێن کەلتووری (پەرتووك، کارێن هونەری و شوێنەوارێن ئۆلی... هتد).

- تالانکرن:

-ژناڤبرنا سەرکردایەتیا ڕەوشەنبیری.

- ژناڤبرنا سەنتەرێن کەلتووری(باژێر، دێر، کەنیسە، قوتابخانە و پەرتوکخانە).

- قەدغەکرنا چالاکیێن کەلتووری و یان نەریت و شێوازێ جڤاکی.

- ڤەگوهاستنا زورە ملی.

- خاڤکرن و دابەزاندنا ورەیان.

ئەڤ هێلکاریە ل سەر کێشەیێن جینوسایدێ ژ ئالیێ (رافائیل لێمکین)ڤە هاتییەکێشان، پێناسایەکا هوور و کوورە د دانەناسکرنا کۆمکوژییێدا و هەموو هورگلی جۆر و تەکنیکێن جینوسایدیکرنا گروپان، بگرە ژ جینۆسایدا فیزیکی (بەدەنی) Phisical Genocide جینۆسایدا بایلوژی Biological Genocide جینۆسایدا ئابووری Economical Genocide تێدا دهێنە دیتن، هەر ل سەر بنەمایێ ئەڤێ هێلکاری و پێناسەکرنا رافائیل لێمکین، بوویە بنەکوك بۆ پێناسەکرنا کومکوژیێ، ئەواکو ژ ئالیێ رێکخراوا نەتەوەییێن ئێکگرتی د ڕێکەفتنا نەهێلان و سزادانا تاوانێن جینۆسایدێ ل ۹ ی کانوونا ئێکێ یا سالا ۱۹٤۸هلاتیە پەسەندکرن (بنێرە: ماددێ دووێ ۲ ژ رێککەفتناما قەدەغەکرن و سزادانا تاوانا جینۆسایدێ، (۹ێ کانوونا ئێکێ ۱۹٤۸). هەر ئێك ژ ئەوان جورێن ناڤبری یێن جینوسایدێ، هندەك ژ ئەوان بەندا ب خوڤە دگرن، یێن د رێکەفتنا ناڤبریدا هاتین (بنێرە، هەمان ژێدەر). د جینۆسایدا کەلتووریدا Cultural Genocide ئەوا کو د ڕێکەفتنا نەهێلان و سزادانا تاوانێن جینۆسایدێ ل ۹ ی کانوونا ئێکێ یا سالا ۱۹٤۸ئاماژە پێ نەهاتییەکرن، و ژ ئالیێ کۆمەلا گشتی یا نەتەوێن ئێکگرتیڤە هاتیەڕەتکرن کو ل گۆری بوچوونا کۆمەلا ناڤبری، مەرەما سەرەکی یا ڤان رێککەفتنان پاراستنا ئالیێ فیزیکیێ (جەستەیی) یێ گرۆپانە نەك یا کەلتووریێ وان. (طاهر، ۲۰۱۵، ل ٤۲). ل خالا سێیێ یا هێلکاریا رافائیل لێمکین (ڕێك و تەکنیکێن ئەڤێ جینوسایدکرنێ) ب روونی ئاماژە دایە جینوسایدا کەلتووری، بۆ زانین ئەگەر جوداهیا کەلتووران ئەوا خۆ دباوەری و هزر و نەریتێن جودادا دبینت بهێتە پاراساتن، بێگومان د ئەوێ پاراستنێدا دێ ڕێز ل کەرامەتا مروڤان هێتەگرتن و دێ بیتە ئەگەر گروپێن جودا خو دمافێ ژیانکرنێدا یەکسان ببینن، دێ رێك ل ئەوان بەهانەیێن کەلتووری هێتەگرتن یێن کو پتریا جینوسایدێن د دیرۆکێدا ل سەر بنەمایێ وێ هاتینە ئەنجامدان.

٢- کریارا جینۆسایدێ وەکو پشکەک ژ میراتێ مرۆڤان:

دیرۆك یا پرە ژ تاوانێن کومکۆژیێ، بەلێ هەموو کۆمکوژیا بەهرا خۆ ژ دیروکێ وەرنەگرتیە. ئەو کۆمکوژی و قەسابخانەیێن مرۆڤان ل بەرامبەر ئێکدوو ئەنجامداین، مە زانیاری ل سەر هندەك ژ ئەوان کۆمکوژیا هەنە و هندەکا ژی کێم، هندکێن دن هاتینە ژبیرکرن و ل هیڤیا هندێنە رۆژەکێ دیاربن (محمود، ۲۰۱۹، ص ۳۸). ئەگەر کۆمکوژی پشکەک بت ژ میراتی مرۆڤی. واتە هەبوون ئەوێ د دیروکێدا و دووبارەبوونا ئەوێ د پاشەروژێدا تشتەکێ ڤەبرە. (جین گودال) دبێژت: «ب تنێ مروڤە د شێت ب کارێن هۆڤانە ڕابت. ژبەرکو ئەو خودان هزرە و ب هزرا خۆ دشێت ب زانت ڕامانا ئێشێ و هەستکرنا ئێشا قوربانی چییە. هەروەسا خۆشیا ئەوی یان نەدانا گرنگیێ ب ئێشا کەسێن دن. « (دوکر، ۲۰۱۸، ص ۵۳). هەر ناڤبری ب ڤەکۆلینا خۆ گەهشتیە ئەوێ

باوەرییّ کو « کۆمکوژی د بەرێدا و نوکە ژی پارچەکەیە ژ میراتێ مە یێ مرۆڤی و بەری مروڤی ژی ب ملیونێن سالا «(دوکر، ٢٠١٨، ص ٣٥). واتە مروڤ میراتگرێ سرۆشتێ گیاندارێن بەری خۆیە، ئەڤ سیفاتێن ئیرۆ ئەم ل نك مروڤی دبینین د وەرگرتینە. (دوکر، ٢٠١٨، ص ٤١ - ٥٧). مرۆڤ هاتینە گوهارتن و ئێدی ب مەبەست ئێکدوو دکوژن، ئەگەر پالدەرێن ئەنجامدانا ئەوان کۆمکوژیا ژ هەڤ د جودانە. « مروڤەکان بەجورێك گوراون ئاوەزمان توانای تێگەیشتنی ئەو دوخەی نییە، بوون بە رەگەزێکی تر لە مروڤ مرۆڤەکان بەهوشیارییەوە، بەمەبەست یەکتر دەکوژن» (رەحیم، ٢٠٢١، ل ٤٥).

ب درێژیا هەبوونا مروڤایەتیێ کۆمکۆژی هەبووینە، بەلێ رادێ هەبوونا ئەوێ ژ چەرخەکی بۆ چەرخەکێ دن جودایە. (محمود، ٢٠١٩. طاهر، ٢٠١٥،دوکر، ٢٠١٨). ل دیف ڤەکۆلەرێ ئەمریکی (ڕ. ج. ڕمێل) ئەو کردارێن دچنە خانەیا دیمۆسایدیێدا (Democide١) دناڤبەینا سالا ١٩٠٠ - ١٩٨٧ز ،١٦٩ملیون کەسێن سڤیل ژ ناڤچووینە، خۆ ئەگەر کەسێن سەربازی ژی بچنە سەر دێ ژ شیانێن تێگەهشتنێ دەرکەڤیت.هەروەسا ل دیڤ خەملاندنەکا بژاردە یا (رومێل)ی بۆ تەڤایا قوربانیێن سەدەێ بیستێ (دناڤ ئەواندا دوماهی کۆمکوژیێن دەهەکێن سەدێ بیستێ ل رەوەندا و یوگسلافیا و تیموری رۆژهەلات و جهێن دن) ژمارە کوشتیا بۆ ١٧٤ ملیونا بلندبوویە (نیوبێرگەر، ٢٠١٧، ل ١١). (ئیریك هوبزباوم) د پەرتوکا (سەردەمێ توندرەویا سەدەیێ بیستی یێ کورت ١٩١٤ - ١٩٩١). دبێژت: « دشەرێن نودا هەموو هاوەلاتی دکەڤنە تێدا و ئەوان بخۆ دکێشت. ئەڤ شەرە وەدکەن هەموو ئابووری ب کەڤتە خزمەتا چێکرنا چەکی بۆ هندێ ئەو چەك ب برێن مەزن بهێتە ب کارئینان. شەرێن سالا ١٩١٤ و پێهەل شەرێن سەرتاسەری یان ب کومبوون (حروباً جماعیە) بەریتانیا د شەرێ ئێکێ یێ جیهانیدا ١٢,٥ ٪ ژ زەلامێن ئەوێ ژ هێزێن شەرکەر بووینە، ئەلمانیا ١٥,٤٪ و فەرنسا ١٧ ٪ ێ . د ئەڤان شەراندا هند بەرهەم هاتینە ژناڤبرن و ب کارئینان، د شیانێن ئەڤێ دیرۆکێدا نینە هزرا هندێ بکەت شەر چاوا هاتییەکرن، گوتنا ئەلمانی (شەرێ کەلوپەلا - العتاد) ژ وەسفکرنا ئەوان شەرێن غەریب یێن د ناڤبەینا سالا ١٩١٤ – ١٩١٨ هاتینە ئەنجامدان هاتییە گوتن (هوبزباوم، ٢٠١١، ص ١٠٠ -١٠١).

٣- کۆمکوژی د ئەدەبیاتێدا:

ئەدەبیات ماددێ خۆ یێ خاڤ ژ بوویەر و ئەڤرازی و نشێڤێن ژیانێ وەردگرت، هەلبەت د بوویەراندا هەم سەببکارێن بویەران هەنە و هەم ژی کەسێن دبنە قوربانیێن ئەوان بوویەران. هندەك ژ ئەوان بوویەران هند دمەزنن وەکو جینۆسایدکرنێ کو د بیردانکا خەلکیدا دمینن و ژێ ناچن، د دیرۆکێدا ئەو بوویەر پشکا شێری وەردگرن، د هەمان دەمیدا دبنە پشکەك ژ ئاڤاکرنا ئەدەبیاتا یا زارەکی یا گەلان، ب دەهان سەرهاتی، چیروك و ستران ل سەر ئەوان بوویەران دهێنەڤەهاندن ب رێیا ئەدەبیاتا زارەکی ژبەرەبابا دهێنە ڤەگوهاستن (هروری ٢٠٠١، هەمان ئەگەر کۆمەکا ئەگەرێن دی مینا قەدەغەکرنا زمانی و نەبوونا دلیڤا خواندنێ، سرۆشتێ ژیانێ ژیانکرنێ و هەبوونا خوەزایێ جوان توبوگرافیا کوردستانێ بووینە ئەگەرێ زەنگنیا ئەدەبیاتا زارەکی یا کوردان، ئەڤە ژبلی کوردان ب خۆ حەزەکا رادەبەردەر ل سەر هەیە. ل سەر نەبوونا دەلیڤا خواندنێ ب زمانێ زکماك و قەدەغەکرنا زمانێ خومالی کو بوویە ئەگەرەکێ زەنگینکرنا ئەڤێ ئەدەبیاتێ. (باسل نیکتن) دبێژت:» دەمێ مرۆڤ ل سەر فۆلکلۆرێ کوردی دەست ددەتە ڤەکولینێ، زەنگینا ئەوی مرۆڤی حێبەتی دکەت، فۆلکلۆرەکێ پێگەهشتی و بەرەفرەهە، ئەڤ بەربەلاڤیا فۆلکلۆری ب ئەڤی رەنگێ وەسا بەرچاڤ د ناڤ خەلکیدا ئاماژەیە

ب نەخوێندەواریەکا تەمام دناڤ ئەڤی مللەتیدا کو نەشیا ب زمانێ دایکێ بخوینت و بنڤیست» (نیکتن، ٢٠١٢، ص ٣٩٨). ل سەر هەمان پرسێ، یاشار کەمال د گوتارا خۆ یا وەرگرتنا خەلاتێ ئاشتیێ ئەوا کو ل رێکەفتی ١٩٩٧/١٠/١٩ ل باژێرێ فرانکفورتێ ئەلمانیا هاتییە سازکرن د بێژت: « حەفتا سالە خوێندن و نوسینیان لە کورد قەدەخە کردووە، کورد ناچاربوون پەر بە ئەدەبیاتی زارەکی بدەن، لەو بوارەدا داستان ، ستران، شیوەننامە و چیرۆکی گەورەیان داهێناوە ئەدەبیاتێکی زۆر دەولەمەندی گەلێریان ئافراندووە هێزی وەشەیان لە ئەدەبیاتی زارەکیدا تاقیکردووەتەوە» (رەحیم، ٢٠١٥، ل ٣٣- ٣٤). هەر ل سەر رۆلێ فۆلکلۆر د ئاڤاکرنا ئەدەبیتا گەلاندا و دناڤ ئەواندا یا کوردان. (مارف خەزنەدار) دبێژت: « زۆربەی هەرە زۆری یەکەمین بەرهەمی کلاسیکی نەتەوەکان و گەلێ لە شاکارە ئەدەبییەکانیانن سەرچاوەی یەکەمیان ئەدەبی فۆلکلۆری بووە، شاکاری ئەدەبی کوردی (مەم و زین) ی ئەحمەدی خانی ئیلهامی لە (مەمی ئالان)ی فۆلکلۆری خەلکی کورد وەرگرتووە» (مارف، ٢٠١٠، ب ١، ل ١٧٩).

د ئەدەبیاتا زارەکی یا کورداندا هەر تشت هاتییە بەحسکرن، ئێك ژ ئەوان بابەتان ئەو کۆمکوژی و دەردەسەرینە یێن د ئالیێ نەتەوەیی و ئۆلیدا، ب سەرێ کوردان هاتین. « د دامەزراندنا کومارا تورکیا هەیا نوکە رێڤەبەرێن تورکیا چ دەمی نەخواستنە کۆ ڕاستیا کوردان قەبول بکەن، هەرگاڤ کورد دکوشتن کوچبەر دکرن و دگوتن کو کورد نەماینە یێن ماین ژی تورکێن چیانە» (تاجر، ٢٠٠٩، ل ٨). د ئالیێ ئولیدا کوردێن نە موسلمان د ئەوان کۆمکوژیاندا خودان دوو بەهر بووینە بەهرەکا کوردبوونێ کەلتوور و زمانێ خۆ، بەهرەک یا بیروباوەرێن خۆ. بەلگە ژی ل سەر ڤێ گوتنێ د گەلەك ستراندا بەحس ل ڕوودانێن دیرۆکی یێن کوردان و ئەوان دەردەسەری و کۆمکوژیا دکەن، ئەوێن ب سەر ئەواندا هاتین بۆ نموونە سترانا سترانا سەیید خان، سترانا ابراهیم پاشایێ ملی، سترانا شێخ میرزا ئاقونسی، سترانا فەریق عومر وەهبی پاشا. شێخ سعیدێ پیران و نەوالا زیلا و ئاگرێ داغ ...... (بۆ زانیارێن زێدەتر ل سەر ئەوان روودانێن دیروکی و کۆمکوژیێن کوردان یێن ستران پێ هاتینەگوتن گوتن، (بنێرە: هروری، ٢٠٠٤، شنگالی، ٢٠١١، ب ١ – ٢ . جەلیل، ١٩٧٧ ..). بابەتێن د ئەدەبیاتا زارەکییا کوردان‌دا هاتین، بووینە چاڤکانیەك بۆ یاشار کەمال بۆ ئاڤاکرنا بەرهەمێن خۆ و مفای ژێ وەرگریت، هەر ل سەر ڤەگێرانا رودانێن دیرۆکی د سترانێدا، یاشار کەمال دبێژت: « یەکەمجار باسی سەرهەڵدانی کوردەکانم لە میانی لاوك و داستاکانیەوە بیست ئەو کات میری کورد گولیخان بەگی مامی باوکمی بە خێزانەوە بۆ لای ئێمە دوورخرابووەوە. هوکاری ئەوەیشم بۆ دەرکەتبوو پیاوی ئاینی کرد شێخ سەعید ڕاپەریبوو و لەدژی سوپای تورك کەوتبووە شەرەوە و دوڕابوو، دەنگبێژ و شاعیری میرنشنیش لەگەل هاتبوو. شەو تا بەیانی داستان و لاوکی سەبارەت بەڕابردوو و تێکشکان لە شەردا دەگوت» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ١٠٨).

د ئەدەبیاتا نڤیسکیدا، دەمێ بوویەرەکا مەزن ب سەر گەلەکێ دیارکریدا دهێت، ب تایبەت ئەگەر ئەو بوویەر کۆمکوژی بت، هورگلیێن ئەوێ کۆمکوژیێ خەم و دەردەسەریێن مەزن ل پێ خۆ دهێلین، دبنە پشکەك ژ بیردانکا خەلکی، چاوا خەلکی ب ڕێیا ئەدەبیاتا زارەکی شیایە پاراستنێ ل سەر ئەوا بوویەران بکەت،هوسا ئەدەبیاتا نڤیسکی ژی ب تایبەت ڕۆمانێ ب هووری بەحس ل ئەوان دەردەسەریان دکەت، یێن ژ ئەنجامێ کۆمکوژیێ ب سەر خەلکیدا هاتین، ئەڤە د پتریا ڕۆمانێن گەلاندا دهێتە دیتن بۆ نموونە جینۆسایدا جوهیان ئەوا ب هولوکوست دهێتە ناسکرن، بوویە بەرەبنیات بۆ ئاڤاکرنا هوورە روودانێن ئەوێ دناڤ د چەندین ڕۆماناندا و جینۆسایدا ئەرمەنیا ژی ب هەمان شێوە. هەروەسا د ئەدەبیاتا کلاسیکی یونانیدا (شانۆ) ژ ئالیێ

كەسانێن جوداڤە ئەو دەردەسەر دهتنە بەحسكرن، یێن كو دژیانێدا هەین ب تایبەت ژئالیێ (یوربیدس) ڤە ناڤبری روودانێن ژیانێ ب ڕەنگەكێ كەتواری پێشكێش دكرن، نەك چاوا پێدڤییە د وەسابن، ئەڤە ئەوی ژ هەڤالێن ئەوی (ئیسخیلوس و سوفلوكلیس) جودا دكەت (هند فائز ال مجید ،٢٠٢١، ص ١٤٨). د ڕۆمانێن عەرەبیدا ژی بەحس ل قوربانی تاوانكار كومكوژیێ هاتیەكرن (نادیة غضبان محمد ،٢٠٢١).

كورد ب گشتی و ئێزدی ب تایبەتی، د درێژیا دیرۆكێدا ڕاستی كۆمكوژیێن جودا بووینە، د ئاخا ئەواندا ژیان لێهاتییە حەرامكرن و قەدەغەكرن، د ئاخا ئەواندا شەر كوشتن و ب سەردا هاتینە، بۆ ڕاوەستاندن و قەبولنەكرنا ئەوێ ستەمێ، كوردان بەرەڤانی و شورەشێن كرن، بەلێ د ئەوان بەرەڤانیكرن و شورەشاندا، دووبارە تووشی شكەستن دەردسەری و كوشتن گرتن و ڕاگوستنێ سێدارەدانا سەركردێن خۆ بووینە. « دماوێ سالا ١٩٢٠ - ١٩٤٥ سەرهەلدنێن مەزن ل توركیا پەیدابوون دئەڤی ماویدا ب بێ ڕەحمی هەوەیێن ڤەگوهاستنا هاوەلاتیێن كورد ژ ناوچەیێن ئەوان دەستپێكرن و وەنەكر كەسێن بیانی دەربازی ناوچەیێن كوردی بن، هەتا سالا ١٩٦٥ ێ و د ئەڤی ماوەیدا چ دانپێدان ب هەبوونا كوردان نەهاتەكرن « (جالدیان، ٢٠٠٧، ص ٢٤). واتە ڕاپەرینێن كوردان ئێك ل پێ ئێكێ ژ ناڤبرینە. « ڕاپەرینە یەك لە دوای یەكەكانی كوردی باكوور: ١٩٢٥، ١٩٢٨، ١٩٣٠، ١٩٣٦، قڕكردنی دەرسیمییەكان سالی ١٩٣٧، ڕاپەرینەكەی قوچگیری سەرهەلدانی ١٩٤١، ١٩٤٢، بەخوێن و ئاگر دامركێنرانەوە و كورد كەوتە ژێر گوشارێكی بێ سنوورەوە لە ڕاگویزانی بە كۆمەل و قەدەغەكرنی زمانی دایك» (ئیسماعیل، ٢٠١٦، ل ٩٠). ب هەموو ڕەنگا حاشایەتی ژ هەبوونا كوردان دهێتەكرن، یێ بێ بەهرە ژ زمان و پەیرەوكرنا دابونەریت و كەلتووریَ خۆ، د یاسایێن وەلاتێ توركیادا ژی مافێ هاوەلاتبوونێ وەكو كورد نەدایێ بەلكو هەموو ب تورك هەژمارتینە، هەروەسا دەربەدەركرنا ئەوان ژ دەڤەرێن ئەوان یێن ڕەسەن ب مەرەما جینۆسایدكرنا كەلتووری، ئەڤە و ژبلی كوشتن و قڕ و فەرمانێن بە سەر ئەواندا هاتین، ب ئەگەرێ داخوازكرنا مافێ هاوەلاتیبوون ناسنامێ. (گول، ٢٠٠٧، ل٧٤ - ١٢٨. سەججادی، ٢٠١٣،مونزور چەم ، ٢٠١٣).

ژخوە خوراگریێن ئێزدییان ئەوان كۆمكوژیێن ل سەر بنەمایێ جوداهیا ئۆلی و بیرباوەریان ب سەردا هاتین ئێكجار دزۆرن، ئەگەر پشكەكا مەزن ژ كوردان ب موسلمانبوونا خۆ ژی ژ كۆمكوژیێن سەردەستان قورتال نەبن، بێگومان ئێزدی ب مانا باوەری و كەلتووریَ خۆ ژێ قورتال نەبووینە، ل جهێ بەهرەكێ دێ ب دوو بەهران كەڤتینە بەر ئەوان كۆمكوژیان (الدملوجی، ٢٠١٠، شیخ اوصمان و صدیق، ٢٠١٩. شمو و زیان،٢٠٠٩، ختاری، ٢٠١٠، الجزیری، ٢٠١٩، ص ٨٩. خدێدە ٢٠١٥، فریدون، ٢٠١٥). ئەڤ دەردەسەری بووینە بابەت بۆ ڕۆمانا كوردی، یانژی بێژین بۆ كەسێ كورد یێ كو ب زمانەكێ دی باشتر دزانت بنڤێست، وەكو یاشار كەمال، ناڤبری بەحس ل ئەوان دەردەسەریێن كوردان ب گشتی و یێن ئێزدییان ب تایبەتی دكەت، دهەمان دەمێدا بەحس ل ئەوان خۆراگری و بەرەڤانیكرنا ئەوان دكەت یێن ژبۆ مانا خۆ ئەنجامداین. هەروەسا ڕۆمانا حاجی جندی (الصرخة) كو ڕۆمانەكا دیروكییە ئەوژی ل سەر كۆمكویێن ئێزدییان د وەختێ دەولەتا عوسمانیدادكەت (جندي، ٢٠١٦).

دیسان جینۆسایدا ل چەرخێ ٢١ ێ ئەوا ل ڕێكەفتی ٢٠١٤/٨/٣ ب سەر ئێزدییانادا هاتی، ئەڤ كۆمكوژی وەكو كۆمكوژیێن دی دناڤ بیردانكا ئێزدییان زێدەبوو، بەلێ ئەڤێ جارێ پاراستنا ئەوێ دیرۆك و بیردانكێ نە ب تنێ ب ڕیێا ئەدەبیاتا زارەكی بوو، بەلكو ب نڤێسینا ڕۆمان و چیرۆكا و سەرهاتیا بوو. پتریا ئەوان بەرهەما پالپشتیا خۆ ل سەر بیردانكا خەلكی و دیتنا دیمەنێن ئەوان دەردەسەریا كریە، بۆ نموونە ڕۆمانا (شمدین) یا نڤێسەر راسم القاسم، ڕۆمانا (الكافرة) یا نڤێسەر علی بەدر و چیرۆك و سەرهاتیا (دواهەمین كچ)یا نادیا موراد و

(لەیلا و شەڤین ب ئازار) یا نڤیسەر خالد تعلو قائیدی..... هتد

٤- یاشار کەمال :

ناڤێ ئەوی یێ دورست (کەمال سادق گوێکچەلی)ە، هەلبژاردنا ئەڤی ناسناڤی ژبەر ئەگەرێن ئەولەهی بوویە، ڤیایە ب رێکا ئەڤی ناڤی خۆ ژ چاڤدێریا پولیسان ب پارێزت و بۆ هندێ ژ کاری نەهێتە دەرئێخستن. ژبەرکو پێشوەخت ب ئەگەرێن سیاسی و هزری هاتبوو زیندانکرن. « کاتێك لە جمهوریەت وەرگیرام شەشە حەوت مانگ بوو لە گرتووخانە دەرچووبووم. هەموو رۆژنامەکانیش بەسەرهاتی دەستگیرکردنی منیان بەزیاد پێوەنان قەبەکردنەوە بەلاوکردبووەوە. ئەو کاتە ناوم (کەمال سادق گوێکچەلی) بوو عابدین دینو گوتی: « بەم ناوە ناتوانیت تەنانەت مانگێکیش لە رۆژنامە بمێنیتەوە هەر ئەوەندە پۆلیس پێت بزانێت ، لەرۆژنامە بەدەرکردنت دەدات « لەوێدا ناوم بوو بە یاشار کەمال» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ١٠١). ناڤبری ل سەر دەنگوباسێن ژیانا رۆژانە و بێکاریێ و پوسیدەبوونا بازێری ... دنڤیسی ئێك ژ ئەوان نڤسینێن وی کو پێ بەرنیاس بووی راپورتا وی ل سەر زاروکێن جاددەیان ل ئستەمبولێ (محمود، ٢٠٢١، ج ٢، ص ٨٥٠).»یاشار کەمال، ل سالا ١٩٢٣ ژدایك و بابەکێ کورد(نیگار و سادق) ل گوندەکێ (عوسمانی)یا ل دەڤەرا (سیهان - گوکچەل) یا تورکی ل گوندێ (هەمیتە = حەمیدە) ل پارێزگەها ئەدەنە سەر ب هەرێما (چوکورڤا) یا ئەنادۆلا رۆژئاڤا تورکیا هاتیە سەر دنیایێ. (پیر موس، ٢٠١٥، ل ٧٩). یاشار کەمال دکوچبەرییێدا ژ دایکبوویە « من لەسەر خاکی کوردان لە دایك نەبووم سالی ١٩١٥ پاش ئەوەی سوپای رووس وانی داگیرکرد باوك و دایکم بە سال و نیوێك لە رۆژهەلاتی ئەنادولەوە گەیشتنە چوکورئوڤا و لە گوندی (هەمیتە = حەمیدە) نیشتەجێ بوون جگە لە ئێمە لە گوند کەسی تر نەبوو بە کوردی بدوێت. ئەو کاتە خۆم ناسی کوردی تەنیا لە مالی ئێمەدا قسەی پێ دەکرد» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٢٨).

یاشار کەمال یێ ب کوردی ژدایکبووی، بەلێ نە ل ناڤ کوردان مەزن نەبوویە، ب کوردی نەخواندییە. ل گوندەکێ تورکمانا یێ بوویە گەنج، مالا ئەوان تاکە مالا کوردبوویە ل ئەوی گوندی، ب تنێ د ناڤ مالدا ب کوردی دئاخڤین، بەلێ ئەو مال بۆ ئەوی مینا قوتابخانەیەکا کەلتووریێ کوردی بوو. « ئێمە تاکە ماڵی کورد بووین لە گوند. کەنارەکانی دەریاچەی وانیش زور دوور بوو لە زێدی لە دایکبوونی منەوە. بەلام داستان و لاوەکەکانیان لەگەلمادا بوون» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٩٣). ڤەگێرانا چیرۆکان ژ ئالیێ دایکا ئەویڤە ئەگەر بوویە، زمانی کوردی ل بیرا ئەوی بمینت، ژبەرکو دایکا ئەوی ب شێوازەکی جوان و رەوان چیرۆك و سەرهاتی ڤەدگێران، تورکی نە دزانی ل گۆری گوتنا یاشار کەمال، ژ چیرۆکبێژەکی جوانتر د ئاخڤی، هەر دەمێ چیرۆکەك یان سەرهاتییەك ڤەدگێرا، هەموو گوهدار کەرۆلال دکرن، وەدکر هەموو تەماشەی دەڤێ ئەوێ بکەن، پشتی ئەڤێ هەموو دوورکەفتنێ ئەو کوردیا ئەز ئیرۆ دزانم دەولەسەریێ ئەوێ بوویە. (بنێرە: باسکوی، ٢٠١٥، ل ٩ - ١٠).

یاشار کەمال ب نەخوشی دەردەسەری ژیانا خۆ دەربازکریە. د چار سالییێدا بابێ ئەوی ل پێش چاڤا هاتییە کوشتن، ل پشتی مرنا بابێ ب سالەکێ چاڤێ خۆ ژدەست دەت (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٢٩ – ٣٠). هەر ژبەر ئەگەرێ کوشتنا بابێ خۆ و دیتنا وی دیمەنی کەفتە رەۆشەکا نالەبار و شۆك بوو هەتا ژیێ ١٢ سالێ ژی ژبەر وێ رەوشا ئەو کەفتیێ ب دەڤ گەرمی د ئاخڤی.(محمود، ٢٠٢١،ج ٢، ص ٨٤٩). هەر هەمان ئەگەرا وەلێکر ژ گوندی دەرکەڤت و ب رەڤت.» بۆیە هەستی بە ئازارێك بە تینی کرد بۆ هەلاتن کە گەیشتە تەمەنی شەش سالێش و نەیتوانی برواتە قوتابخانە دیسان هەستی ئارەزوێکی گەورەی هەلاتنی کرد هەر بویەش لە دێکەی

هـەڵات .. تـا مـاوەی سـاڵێك لێـی دوورکەوتـەوە بەجـۆرێ کـە خەلکـی هیـوای بینینەوەیـان بـۆ جارێکـی دیکـە لـێ بڕابـوو..» (حمیـد، ١٩٨٣، ل ٤١).ناڤبری د دەربـارێ نەخۆشـیێن د ژیانـا خـودا دیتیـن دبێـژت: « ئـەوەی بشـێت لـە پـای ڕامـان و ڕەفتـار بەسـەر مـرۆڤ بێـت هـەر هەمـوو بەسـەر مـن هـات ئەشکەنجەدرام و برسـی و بێکارکەوتـم. چەندیـن ئەندامـی بنەماڵکـەم بـە هـەژاری مـردن» (باسـکوی، ٢٠١٥، ل ١١٩). گەلـەک جاران ل سـەر بنەمایـێ هـزر و ڕامانێـن پەرتـووک و بەرهەمێـن خـۆ هاتییـە گرتـن، بەلـێ پتریـا جـارن بـێ سـووچ دەرکەفتییـە گەلـەك ژبەرهەمێـن ئـەوی ژی د دەمـێ گرتنا ئەویـدا دەسـت ب سـەردا هاتینـە گرتـن. (بنێـرە: نووسـەرانی بوێـر ل ٥١ – ٥٢).هـەر ل سـەر ئـەوێ زولما نەحەقیـا ژ ئالیـێ دەسـتهەلاتێڤە لێهاتییەکـرن دبێـژت:» ئـەو زوڵـم و زورە لـە مرۆوایەتـی بـەدەرەی، بـە درێژایـی ژیانـێ، لەسـەر دەسـتی حوکمرانانـی تورکیـام چێشـتووە ناکرێ هەمـوو هەلرێـژم زوری دەوێ« (نووسـەرانی بوێـر ل ١٥١). یاشارکەمال بـۆ دەبـارا ژیانا خـۆ کارێـن جوداکرینـە: کارکرنا ل پەرتوکخانـێ ، قەبالـە نڤێـس ڕیپورتـاژ، ڕوژنامەڤـان، کرێـکاری ل کارگـەهـ پەمبـوی (پیرمـوس، ٢٠١٥، ل ٧٨، باسـکوی، ٢٠١٥، ل ٣، ٥، ٤٠) .

یاشـار کەمـال خـودان کۆمـەکا بەرهەمایە، سـەبارەت ئێکـەم نڤێسـینا چیرۆکا خـۆ دبێـژت: « لـە سـالی ١٩٤١ دا یەکـەم کورتـە چیروکـم نووسـی یەکێکیـان سـێ لاپەرەبـوو بـە نـاوی (ڕووداوی پیـس) ڕوودای دەسـتدرێژی لـە سـەر کچێـك بـوو کـە دەمناسـی گوێـم لێببـوو کـە چـوون بـە هوڤانـە بـوو کاتێـك کـە بیسـتم ڕۆژێکـی تـەواو گریـام و پاشـان بریـارم دا کـە بینووسـمەوە». (کەمـال، ٢٠٠٧، ل ٣٥). ئێکـەم بەرهەمـێ خـو ب ناڤـێ (لاوانـدوەکان - پێگوتـن) ل سـالا ١٩٤٣ ێ بەلاڤکـر، ل سـالا ١٩٥٢ێ ئێکـەم کومـەلا چیرۆکێـن خـۆ ب ناڤـێ (گـرە) بەلاڤکریـە، ل ١٩٥٥ ئێـك بەرگـێ ڕۆمانـا (ئینجـە مەمـەد- حەمـەدوك) بەلاڤکریـە، نڤێسـەری پـتر ژ ٤٥ پەرتـوو،کان یـێ ل دیـڤ خـۆ هێلایـن پـتر ژ نیڤـەکا ئـەوان ڕۆمـانـ، ئـەو بەرهـەم بـۆ نێزیکـی ٥٠ زمانێـن جیهانـی هاتینـە وەرگێـران، ژ سـالا ١٩٥٥ - ٢٠١٤ ل ناڤخـو و ژدەرڤـەی تورکیـا پـتر ٤٠ خەلاتێـن واتـادار و گرنـگ وەرگرتینـە. ژ سـالا ١٩٧٣ ێ تـا مرنـا ئـەوی بەربژێـرێ خەلاتـێ نوبـل یـێ ئەدەبیاتـێ بوویـە. یاشـار کەمـال ل٢٨ شـواتا ٢٠١٥ د ژیـێ نـۆت ٩٠ سـالییدا وەغەرکرییـە (باسـکوی، ٢٠١٥، ل ٤ – ٥). یاشـار کەمـال د حەسرەتـا بەرزەبوونـا ئـەوان چیـرۆك و ڕۆمـان و کۆمکرنێـن فۆلکلۆریدایـە ئەوێـن ل سـالا ١٩٥١ کەفتنـە دەسـتێن جەندەرمـا، دەمـێ ب سـەر مـالا ئەویـدا گرتیـن. (هەرچـی کاغەزێـن چاپکـر و نەچاپکـری ل مـالا هەبـوون دبێجـان و دبـرن، پشـکەکا زۆر ژ ئـەوان بەرهەمێـن فۆلکـۆری یێـن مـن کۆمکریـن ب ئـەوی ڕەنگـی چـوون، هەروەسـا چیرۆکـەك ب ناڤـێ «سـوورێژە» و ڕۆمانـەك ژی ب ناڤـێ « پێلاڤێـن ئاسـنی» سـەرپێهاتییا مەزنـا ئەحمـەد دوغـان، کەفتنـە نـاڤ دوسـەیێن پولیسـا و ب دەسـت مـن نەکەفتنەڤـە. مـن ئـەو ڕۆمـان ئێـك ژ جوانتریـن ڕۆمانێـن خـۆ دزانـی، مـن شـەڤ و ڕۆژ ئێخسـتبوونە سـەر ئێـك بـۆ نڤیسـینا ئـەوێ ڕۆمانـێ، هەمـوو ڕۆژێـن سـالا ١٩٤٩ مـن ب ئـەوێ ڕۆمانـێ بەخشـیبوون، مـن ئـەو ئازایەتییـە نینـە جارەکـە دی بنڤیسـم، دبیـت ڕۆژەکـێ ژ ڕۆژا بنڤێسـم، بـە لـێ باوەرناکـەم جارەکا دی ب ئـەوی زمانـێ شـعرە ئامێـز یـێ کـو مـن ل ئـەوی دەمـی پێنڤیسـی بنڤێسـمەڤە. پشـتی هینگـێ ئـەز هەیڤەکـێ ڕونشـتمە خـوار مـن سـەرهاتیێن خـۆ نڤیسـین و پاشـی مـن کـرە ڕۆمـان پولیسـان ئـەوژی بـر (پیرمـوس٢٠١٥، ل ٩٣ – ٩٧. باسـکۆی، ٢٠١٥، ل٤٧ ، ٩٨ و ١١١).

٢-٤ یاشار و زمانێ نڤێسینێ:

چـاوا ناڤـەروکا بابـەت و هزرێـن بەرهەمـا دگرنگـن، هسـا زمانـێ گەهاندنـا ئـەوان یـێ گرنگـە. هەلبـەت باشـترین زمانـێ نڤیسـین و دەربڕینـێ ئـەوە یـێ تـو پـێ ژدایـك دبـی، د هەماندەمیدا هـەر ب ئـەوی زمانـی پـەروەردەێ

وەردگری، بەلێ ئەگەر خواندن و نڤێسن ب وی زمانی قەدەغە بت، بێگومان زمانێ سەردەست جهێ ئەوی دگرت. ڕاستە یاشا کەمال ب کوردی نەنڤیسیە بەلێ « هەستی خۆ بە کورد زانین لە پشت ئەو زمانەوەیە کە ئەو ڕۆمانەکانی خۆی پێ دەنووسێت» (ماتوور، ٢٠٠٩، ل ٥٢) . یاشار کەمال ڤیایە بەرباێن بهێن ژ زمانێ خو یێ دایکێ د بێ بەهرنەبن هەروەکو د سەردەمێ ئەویدا خەلك یێ بێ بەهر، لەوما داخوازکریە خەلك ب زمانێ خۆ یێ دایکێ بهێنە پەروەردەکرن. د گوتارا وەرگرتنا مەزنە خەلاتێ کەلتووری هونەری یێ سەروکاتیا کوماریا تورکیادا دبێژت: « هەموو ئەو گەلانەی لە ئانادۆڵا دەژین دەبێت زمانی خویان بەکاربهێنن، پیویستە بەزمانی زکماك بخوێنن، بە زمانی زکماکیان پەروەردە دەستەبەر بکرێ، بەو زمانا دەبێت کتێب بنووسرێن فیلم سازبکرێن، ئەو دەم هەست دەکەین کەلتووری ئێمە چەندە دەولەمەند و جیاوازە» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٤٧). ب ئازادکرن و تێکەلیا کەلتوورێن جودا هەر زمانەك د چارچوڤێ خودا زەنگیتر دبت و ئەگەر زمان نەهێتە زەنگینکرن تێرا هەموو هزر و بابەتان ناکەت.یاشار کەمال ل سالا ١٩٩٥ ل دگۆتارەکێدا ل ژێرناڤونیشان (هێرشە دروکان) دگۆڤارا (دێرشبیگل)دا بەحس ل واقعێ کوردان دکەت و دبێژت:» ئەنقەرە دەتوانێت دەریا وشك بکات، بەلام ناتوانێ ماسی بگرێ، هەروەها ووتی: تورکیا ناتوانێ بچتە ناو سەدەی بیست و یەکەوە لە ڕێگەی فەوتاندنی زمان و ڕەوشەنبیری کوردییەوە» (مەعروف، ١٩٩٧، ل ٥١). سەرەرای قەدەغەبوونا زمانێ کوردیێ، بەلێ یاشار کەمال د زەنگینکرنا زمانێ نڤیسینێن خودا مفا ژێ دیتییە.» بەختەوەری من لە وەدابوو وەك چوون سوودم لە زمانی گەلی تورك و شێوازی گێرانەوەی ئەوان وەرگرت، بە هەمان شێوە هەلی سوود وەرگرتنم لە زمانی کوردیش هەبوو « (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٩٣). یاشار کەمال کوردیەکا کەڤن دزانی، واتە کوردیا گرێدای ئەدەبیاتا زارەکی و دانوستاندنێ، هەر ئەو زانینە بوویە ئەگەر کو ب رێیا ئەدەبیاتێ مفا ژ زمانێ کوردیێ ببینت. هونەرمەند و نڤیسەرێ تورك (زولفو لیڤانەل) دبێژت: « یاشار کەمال کوردی دەزانی. کوردییەکی کەڤناری دەزانی، بە شێوەیەکی زارەکی زمانەکی دەزانی واتە نەك زمانی نووسراو یان نووسین زمانە کوردییەکی لە ئاستێکدا نەبوو داهێنانی ئەدەبی بکات بەلام دەتوانی بە زەخیرە بە کۆپەیڤی جوانی کلاسیك گفتوگۆ بکات» (ڕەحیم، ٢٠١٥، ل ٦١).

٤-٣یەشار و دەنگبێژی:

یاشار کەمال حەزەکا ڕادەبەدەر، ل سەر دەنگبێژیێ هەبوو، د زاروکاتیا خۆدا، گوهداریا دەنگبێژان کریە، ب هەمان چیرۆك و ستران بۆ زاروکێن گوندی گوتینە و وەرگێراینە سەر زمانێ تورکی. (من پێشوازیا ل ئەوان دەنگبێژان دکر یێن دهاتنە مالا مە، دەنگبێژێ بنەمالێ (عەبدال موسا) داستانەکا دەنگبێژێ کورد (عەبدالێ زەینکێ) دەربارێ (چوکورئوڤا) بۆ من گوتبوو، گەلەك دووبارەکرن د ئەوێ داستانێدا هەبوو، ئەز ب کوردی فێری ئەوێ داستانێ بووم، دەنگێ مامێ من ژی یێ خوش بوو ،ل مال ستران دگوتن، ئێك ستران ب سەلیقێن جودا، مە زاروکان ژی گوهداریا ئەوی دکر و پەیڤێن ئەوێ سترانێ من بۆ زاروکان دکرنە تورکی) (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٧٣ – ٧٤). یاشار کەمال ل سەر دەنگبێژیا خۆ یا زاروکاتیێ دبێژت : « جیهانی مندالیم هندە دەولەمەند بوو، لە توانامدا نییە بیگێرمەوە، هەر بوونەوەر و بۆن و ڕەنگێك لە سرۆشتدا منی لەشادیدا هاردکرد و هوشی پێوەم نەدەهیشت. بێوچان گورانیم دەگوت لە گوند ناومیان نابوو دەلی کەمال (کەمال شێت) « (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٤٢).

یاشار هەتا ژیێ ١٧ سالیێ دەنگبێژ بوویە. بەلێ ئەو ئێدی بەرەڤ نڤیسینێ چوویە، بۆ زانین ئێکەم بەرهەمێ ئەوی کومەکا سترانێن فولکلۆری یێن پێگوتنێ بوویە. دەنگبێژیێ جهەکێ تایبەت ل دەڤ هەبوویە. (موسلیم یوجەل) دبێژت: «رۆشنبیری یان کولتووری دەڤکی لە کن یاشار کەمال جێگەیەکی تایبەتی هەیە. دەکرێت بڵێم شوێنگەیەکی لەباری لەلای هەس. یەکەم کتێبی یاشار کەمال کۆکارێکە لە دەقی شیوەننامە یان لاواندنەوەکانی چوکورئۆڤا. بێگومان لاواندنەوەی بە زمانی کوردیش تێدان کە لە دایکی خۆی وەرگرتووە» (رەحیم، ٢٠١٥، ل ١٣٠). (ئەحمەد گوینەشتەکین) دبێژت: «گوتاری یاشار کەمال بەر لەوەی بۆ چاو بێت بۆ گوێیە. چونکە ئەو سەر بە شوێنێکە تێیدا ئەدەبیاتێکی زارەکی سەردەستە. جگە لەوە ئەدەبیاتی وی، ئەدەبیاتێکی گەشەسەندووی تاراوگەیە. لەو بوارەدا سوود لەو وشانە وەردەگرێت کە لە نەستی دەنگبێژ و بەیتبێژەکاندا هەن. ئەو وشانەی ئەوان نایڵێن ئەم دەیبیستێ و کاریان لەسەر دەکات»(رەحیم، ٢٠١٥، ل ١٠٠). داویا داوی یاشار کەمال نەبوو دەنگبێژ، بەلێ هەمووحەز و ڤینا خۆ یا دەنگبێژیێ د نڤیسینێن خودا بەرجەستەکرن، دەمێ تو ڕۆمانا (چیرۆکا گزیرتە) دخوینی، دێ ئەوێ عەشقا ڕادەبەدەر یا (یاشار کەمال) ل سەر دەنگبێژیێ هەی بینی، ناڤبری د ناخێ خودا دەنگبێژە و د دارێتن و نڤیسینێدا ڕۆماننڤیسە، (ئوسۆ) ئێك ژ ئەوان دەنگبێژایە ئەوێن یەشار کەمال ب تێر تەسلی بەحسێ کارێ ئەوی یێ دەنگبێژیێ دکەت، کا چ هێزەکا ئەفسوناوی د گوتنا سترانێ ژەنینیا بلوورێ و ڤەگێرانا چیروکێدا هەیە. ب چ ڕەنگ بەحس ل پیرۆزیا ئەوێ موزیکێ دکەت. بۆ زانین یاشار کەمال ئەڤ دیمەن دیتینە، چاوا خەلك ب هەست و لەشێ خۆ گوهداریا دەنگبێژ و چیروکبێژا دکەن، چاوا دەنگبێژ د ناڤ گوهدارێن خۆدا حەلییایە. « کونە داستانبێژان هەمیشە داستانیان بۆ گوێگران گێراوەتەوە، گوێگران بەگوشت و ئێسك و هەستی خویانەوە لەبەردەم داستانبێژان دادەنیشتن. ئەوا لەگەل داستانبێژدا جۆشیان دگرت دگریان و پێکەوە پێدەکەنین. داستانبێژ ئاوێتەی گوێگران دەبوو. خوشبەختانە من ئەوەم بینی» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ١٥١). لەوما ناڤبری ئەو دیمەن سیفەتێن ئەوی ژ دەنگبێژان دیتین وەرگرتن، د ڕۆمانا خۆدا بەرجەستەکرن. بەحس ل (ئوسو)ێ دەنگبێژ و داستانبێژیا ئەوی کریە، دەمێ کو ئوسۆ ب چیروك گوتنێ دکەت یان دەنگبێژیێ و بلور لێدانێ، گوهدار لگەل ئوسویی و دحالدچن وب هەموو هەستێن خو گوهداریا ئەوی دکەن ل گەل ئەوی دکەنن و دگرین. (بنێرە: کەمال، بەرگێ دووێ یێ رۆمانا چیروکا گزیرتە (ئاوخواردنوەی مێرووله) ٢٠١٢، ل ٣٥٣، ٣٥٦، ٣٦٢، ٣٧٩، ٣٨٨، ٣٨٩، ٣٩٨، ...)

د ڕۆمانێدا ئوسویێ دەنگبێژ یێکو ژبلی کارێ دەنگبێژیێ چ کارێن دی نەدکرن، ئێك ژ کاراکتەرا لەوما کاراکتەرەك دبێژتێ : تو سترانا ب کوردی دبێژی و ئەو د کوردیێ ناگەهن. ئوسو بەرسڤا ئەوی ددەت و دبێژت: « حەفتا و دوو مللەت گوی لەگورانیەکانی ئێمە دگرن و پێناخوشن لەگەل ئەوەشدا کە تێناگەن بە چەشنێك تا تەواو دەبێت گوێ لە گورانیەکانم دەگرن، وەك ئەوەی تێبگەن». (کەمال، ٢٠١٢، ل ٣٦٢). ئەڤەژی بەلگەیە کو دەنگبێژ د ناڤ کورداندا خودان رێزە و د هەمان دەمێدا د دەتە دیارکرن کو هزر و کەلتوور و چاوانیا گوتنێ گرنگە نەك زمانێ گوتنێ، واتە زمانێ دەربرینێ نەیێ گرنگە هندی کو ئەو تشتێ تو ب عەشق دەردبری یێ گرنگە، لەوما ژی یاشار کەمال د ڕۆمانا خۆدا دبێژت: خودێ نەکەت چ مللەت دبێ دەنگبێژبن. « ئەو خەلکە باشە ئەگەر دەنگبێژی نەمینێت چدەکەن، خوایە هیچ میللەتێك بێدەنگبێژ نەبێت» (کەمال، ٢٠١٢، ل ٣٦٢). تومابوا ل سەر حەزا یاشار کەمال بۆ دەنگبێژیی دبێژت:» کوردەك ب تنێ شیایە هەست ب حەزژێکرنا سترانا کوردی یا بێ دویماهی بکەت ئەوژی یەشار کەمال»ە (بادی، ١٩٨٥، ل ٢٧). یاشار کەمال خۆ ل ئاستێ هونەر و هوستایەتیا

دەنگبێژان نابینت، دبێژت: « ئەوە چەندین سالە دەنووسم، ئەگەر کەمێکیش بێت بووم بە وەستای نووسین، بەلام هەر گیز نەمتوانی بگەم بەوەستایی ئەو دەنگبێژە کونانەدا هەمیشە بیردکەمەوە بیر لە هێزی هونەری و وەستایی دەکەمەوە» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ١٩).

ناڤبری د ڕۆمانا خودا پشتا خۆ ب بەرهەمێن سەرزاری یێن خەلکیڤە گرێدایە، د هەمان دەمیدا ب زانابوون مفا ژێ وەرگرتییە. یاشار کەمال دناڤبەرا سالا (١٩٤١ – ١٩٩٧)ێ پێنج بەرهەم ڤەکۆلین، گوتن و دەستنڤێس د وارێن جودا یێن فولکلوری بەرهەڤکرینە. (بنێرە: پیرموس، ٢٠١٥، ل ٩٤). ئەو بەرهەم ب لێگەریانێن خۆ کۆمکرینە. (نۆربێرت مێکلەنبورگ) دبێژت: «یاشار کەمال لە ژیان و نیشتەجێبوونییەوە - دەمی لاوێتی- لە گوند تاوەکو شارەکانی ئەدەنە یان ئیستانبوڵ، ژیان تەماشا دەکات، تەماشاکردن و هزری خۆی لەوبارەیەوە دەخاتە سەر کاخەز» (رەحیم، ٢٠١٥، ل ٩٣). یەشار کەمال ل سەر بیردانکا خەلکی کارکریە، ئەوا کو ب رێکا ئەدەبیاتا زارەکی (ئەفسانە، سەرهاتی، چیرۆك و دەنگبێژی) دهێتە دەربرین، ئەو کرینە بنەکۆکا ڕۆمانا خۆ، ژیانا ئەوان ژی ب هەمان شێواز د ڕۆمانا خودا بەحسکرینە.»یەشار کەمال، ئەنادۆل و چلونایەتی ژیانی خەلکەکەی بەهەست و نەفەسێکی فۆلکلۆرییەوە لە بەرهەمەکانی خویدا نیشاندەدات» (ئۆغلو، ٢٠١٣، ل ٢٨١). واتە ژان دەردەسەرییێن ژیانا خەلکی، ڤەگوهاستینە ئەڤەژی پتر ئەوێ ڕاستیێ پەسەند دکەت ئەوا کو یەشار کەمال د ڕۆمانێدا ڤەگێرای. « یەشار کەمال درستی و ڕاستی و خەم و ژانا وەردگریت ژ چیرۆکێت فۆلکلۆری رۆمانێت خۆ ژێ درست دکەت» (بادی، ١٩٨٥، ل ٢٦). هەر ل سەر بنەمایێ شێوازێ نڤیسینا ناڤبری، مرۆڤ ئاشنابوونەك لگەل بەگراوەندێ ئەوی یێ کەلتووری پەیدادکەت. ژبەرکو د ناڤەروکا ڕۆمانا خۆدا گرنگی دایە ئەفسانێ ب تایبەت ئەفسانەیا کوردی، بۆ نموونە دەمێ بەحسێ فەقێ تەیران دکەت ب تێر و تەسلی بەحسێ ئەفسانەیا ئەوی دکەت، دەمێ ل پێ دەنگێ بالندەکێ دگەرت یێ کو گوهـ ل دەنگێ ئەوی بالندەی ببت هەست ب ئارامی ب خوشیەکا ئەفسوناوی... دکەت (بنێرە: کەمال، ٢٠١٢، ل ٣٩٨ - ٤٤٦).

٥- کومکوژیێن ئێزدییان د ڕۆمانا چیروکا گزیرتە دا ١ -٢ دا

یاشار کەمال باوەریەکا مەزن ب پێکڤەژیان و پاراستنا کەرامەتا مرۆڤان هەیە، بەلێ ئەوی زانییە کا ئەو پێکڤەژیان و کەرامەت کەفتییە د چ ڕەوشەکێدا لەوما گوتییە:گەرەکە خواندەڤانێن ڕۆمانێن من د ئاشتیخواز بن « خوێنەری چیرۆکەکانی من، دەبێت هیچ کاتێك شەریان نەوێ، دەبێت بێز لە شەر بکەنەوە، خوێنەرانم دەبێت بەردەوام لە لایەنگرانی و ئاشتی و پێکەوەژیان بن، دەبێت چەوساندنەوە وبێزی بە مروڤ لە لایەنە مروڤەوە پەسەند نەکەن. با نەفرەت لەو کەسانە بکەن کە مرۆڤ گیرۆدە دەکەن و دەیکەنە کۆیلە» (رەحیم، ٢٠١٥، ل٣١).

ڕەنگڤەدانا ژیان و حەز وسرۆشتێ یاشار کەمال و ئەو سەرهاتی و بوویەرێن بۆ هاتینە ڤەگێران، د ڕۆمانێدا دهێنە دیتن. ئەگەر تو هەڤبەریەکێ دناڤبەینا ڕۆمانا یاشار کەمال (چیرۆکا گزیرتە ١ – ٢) و سەرنەڤرازی و نشڤێن ژیانا ئەویدا بکەی، بۆ نموونە زاروکاتیا ئەوی، حەزا سرۆشتی و گیاندارێن دناڤدا (مێشێن هنگڤینی، زلکێتك، دارچنار، گێرك (مێرۆلە) بالندە، پشیك و هەسپ، پێلستانك) حەزا دەنگبێژیێ و ڤەگێرانا چیرۆکان، حەزا ئەوی بۆ ئاوازێن ئەفسوناوی یێن بلوورێ، کارێ ئەوی یێ روژنامەڤانیێ، قەبالەنڤێسیێ، زیندانکرن و دەردەسەری و کۆچا مالا ئەوی ژ وانێ بۆ چوکوروڤا و نەخوشیێن رێکێ، دیتنا دەردەسەری و دیمەنێن

تراژیدی یێن خەلکی و ئەوان کۆمە زاروکێن بێ خودان، یێن دایك و باب لێهاتینە کوشتن ... ، نەهێلانا خرابکرنا کەنیسەکێ ب ئەگەرێ ڕیپورتاژەکا ئەوی یا ڕۆژنامەڤانی، هەتا دگەهتە ڤەگێرانا کۆمکوژیێن ئێزدییان ژ ئالیێ کەسێن جوداڤە، بۆ نموونە ئەو زاروکەکێ هەردوو چاڤێن خۆ ژدەستداین دبینت، بەری چاڤێن ئەوی زارۆکی بهێنە کورەکرن، کۆمکوژیێن ئێزدییان ب چاڤێ خۆ دیتبوون و ئەوێ کۆمکوژیێ بۆ کەسوکارێن یاشار کەمال ڤەدگەرێت، دبێژتە ئەوان : خوزی بەری ئەوان دیمەنێن کۆمکوژیێ یێن ب سەر ئێزدییان هاتین ببینم من چاڤێن خۆ ژدەستادابانا. (باسکوی: ٢٠١٥، ل ١٨). نقیسەری هەمان زارۆک چاوانیا ڤەگێرانا ئەوێ ڕوودانێ ژ ئالیێ ئەوی زارۆکیڤە ئێخستیە د ناڤ ڕۆمانێدا، ئەڤ ڕوودان هەموو حەز و ڕوودان و سەرهاتیێن ل سەری دیارکری ب ڕونی درۆمانێدا رەنگڤەدەن بنێرە (باسکوی: ٢٠١٥، ل ١٨، ١٩، ٣٦، ٣٨، ٤٢، ٥٨، ٦٠، ٧٧، ١١٢، ١١٤. کەمال ، ٢٠٠٨، ٢٠١٢). ل سەر ئەڤێ یەکێ یاشار کەمال دبێژت: « لە ژیانمدا تووشی ژمارەیەکی زۆر مرۆڤ بووم و نموونەی بڕێکی زور مرۆڤم ختسووەمە ڕۆمانەکانمەو بەلام خو هەموو قارەمانەکانی خۆمم خولقاندوە» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٧٧). ئەڤە ب خوژی دبتە بەلگەیەك ب هێز د ڕاستیا ئەوان ڕوودان و بابەتێن د ناڤەروکا ڕۆمانا چیرۆکا گزیرتە دا هاتین. سەبارەت ئەو ئەفسانە و حیکاتەیێن تێدا دەرباز دبن دەربرینێ ژ مولکیەتا کەلتووریێ مللەتەکی دیارکری و زاردەڤێ ئەوان دکەت. ب کورتی یاشار کەمال بۆ ئاڤاکرنا ڕۆمانێن خۆ مفا ژ هەموو سەرهاتی سەربۆر دەردەسەرییێن ژیانێ وەرگرتینە.

د ناڤەرۆکا ڕۆمانا چیرۆکا گزیرتەدا یا (یاشار کەمال) بەرگێ ئێکەم (بروانە فورات خوێناویە) بەرگێ دووێ (ئاوخواردنەوەی مێرووله) ژبلی بابەتێ کۆمکوژی و ترس و توقاندنا مللەتێن نەتورك (یونان، ئەرمەن و لاس و چەرکەس کورد ب ئێزدی وموسلمانڤە) ب ئەگەرێ شەری یێن تووشی دەردەسەرییێن مەزن بووین، ژ سەر مال و حالێن ئەوان یێن هاتینە دەرخستن و بەحس ل هەڤپشکیا ئازارێن ئەوان پێکهاتەیا دکەت. بەلێ زێدەرتر گرانیا ئێش و ئازار وکۆمکوژیێن ئێزدییان ئەوێن ب درێژیا دیروکێ ب سەر ئەواندا هاتین ئینانیە بەرچاڤ، ژبەرکو پێکهاتە ب گشتی و ئێزدی ب تایبەتی نە ب تنێ ژبەر ئەگەرێ هەبوونا شەری ئەو دەردەسەری ب سەردا هاتینە، بەلکو ل سەر بنەمایێ هێجەتێن پێشوەخت و دیارکری یێن گریدای باوەریا ئەوان هاتینە ژناڤبرن. د هەمان دەمێدا بەحس ل دیرۆك، هەبوون، نەریتێن جڤاکا ئێزدی، سرۆشت وبیرباوەرن ئۆلی، جهێن ئەوان یێ هەرە پیرۆز (لالش)، دوعا، سمبول و زمان وان دکەت. دەربارەی کەلتوور و باوەرییێن جودا یێن کوردان و فۆلکلۆرێ ئەوان ب تایبەت ئەفسانە و دەنگبێژی پشکا شێری ژ ڕۆمانێ وەرگرتینە. « ئەوەی بە ووردی ڕۆمانەکانی بخوێنێتەوە، شارەزای ژیان و هەڵسوکەوت و نەریتی کورد دەبێت، تا کەرستەی مالەکانیان، دەست ڕەنگینیان، پەند و لاوکیانت پێ ڕادەگەیەنێت» (ئیسماعیل، ٢٠١٦، ل ٩١). لێ ژبەرکو پشکا پراکتیکزەکرنێ یا تایبەت ب کومکوژیێن ئێزدییانڤە، لەوما دێ بتنێ ئاماژی ب ئەوان نموونە پەرەگرافا هێتەدان یێن گرێدای بابەتێ ڤەکۆلینێ.

چ ژ ئەگەر (کەلتووری، ڕەنگ و نەتەوە، تەمای و بەرفەرهکرنا دەستهەلاتێ ...) دبەرئاقل نین، کو ل سەر بنەمایێ ئەوان کۆمکوژی ل بەرامبەر گروپەکێ دیارکری بهێتە ئەنجامدان، بەلێ هاتینە ئەنجامدان و دهێنە ئەنجامدان و دێ هێنە ئەنجامدان. ئەگەرێن ئەنجامدانا ئەوان تاوانا کەرب و کینا زێدە و بەهانەیێن پێشوەختێ یێنکو گروپەك ل بەرامبەر گروپەکێ دی هەین، لەوما بێ دوو دلی دەست ب کۆمکوژیا دکەن، د هەمان دەمێدا ڕەوایەتیێ ددەنە کارێن خۆ و نەها خۆ ب سەر دەهێ دئێخن. ئەها ل ڤێدەر ئەو کەسێن دنیایێ پتر ژ

ئالیەکی دبینن، دزانن ڕاستیا ل کێدەرێیە، لەوما ئەوێ ڕاستیێ دناڤ ڕێز و لاپەرێن ڕۆمانێن خۆدا دوەرپێچن، مەزلومیەتا گروپێ قوربانی ددەنە دیارکرن، بەروڤاژی ئەوان تومەتێن بۆ گروپەکێ هاتینەدیارکرن پێشکێشی دیرۆکێ دکەن. یاشار کەمال ب کەدا هزرا خۆ یا تژی مروڤایەتی و کوردبوون ئەو دەردەسەری و کۆمکوژیێن ئێزدییان د ڕۆمانا خۆ یا (چیرۆکا گزیرتە د بەگێ ١ -٢)دا، داینە روو، دێ هەولدەین ئەوان پەرەگرافێن گرێدای بابەتی ل پێ هێلکاریا ژ ئالیێ رافائیل لێمکین ڤە هاتییە دارێتن و ژ ئالیێ نەتەوەییێن ئێکگرتیڤە وەکو پێناسە هاتییە پەسەندکرن پراکتێزە بکەین.

چیرۆکا گزیرتە بەرگێ ئێکێ (بروانە فورات خوێناوییە*) جینوسایدا ئێزدییان:

ڕێك و تەکنیکێن کوشتنێ،ژ ئالییەکیڤەجورێن جینوسایدکرنێ دیاردکەن، هەم ژی ڕادێ ئەوێ کەربوکینێ نیشا مە دەن ئەوا گروپەکی بەرامبەر گروپەکێ دی هەی. یاشار کەمال ب پەرگرافەکی ئاماژێ د دەتە ئەوێ کەربوکینێ، یاکو مرۆڤان ل سەر بنەمایەکێ دیارکری و پێشوەخت ل بەرامبەر ئێکدوو هەلگرتی. یاشار کەمال ل سەر زارێ کاراکتەرێن خۆ (پویراز موسا ، جەمیلێ پزیشکێ ئاژەلان، فەقێ تەیران و میرێ عەرەبان ...)ب هووری بەحس ل ئەوان کۆمکوژیا دکەت یێن ب سەر ئێزدییاندا هاتین بۆ نموونە (پویراز موسا) کو دبنیاتدا ناڤێ ئەوی (عەباس) ە و ژبەر ئەوان کارێن ئەوی کرین و ب مەرەما خۆ پاراستنێ ناڤێ خۆ گوهارتیە. د ڕۆمانا چیرۆکا گزیرتە دا، بەرگێ ئێکێ (بروانە فورات خوێناویە) ناڤبری هەر ژ لاپەرا ٣٩٤ تا لاپەرا ٤٦٠ ئەوان هەموو بیرهاتنا دهینتە بیرا خۆ یێن ب سەری هاتین و ب چاڤێ خۆ دیتین، بگرە ژ چوونا ئەوی بۆ سەربازیێ د ژیەکێ بچووکدا و بەشداریکرن د شەراندا، ب تایبەت شەرێ ل گەل ڕوسیا ل چیایێ ئەللاهوئەکبەر ئەو ٩٠٠٠٠ نوت هزار سەبازێن تێدا ماین و سپیا خوارین و ژ سەرما بووینە پارچەك ژ بەفرێ، د شەرێ تورکیا ل بەرامبەر فەرنسا ٣ بەشداری کریە، ل سەر بنەمایێ بەشداریا ئەوی دشەرێ ناڤبریدا مەدالیا زێری وەرگرتبوو، هەتا دگەهیتە دگەل ئەوان سەربازێن رەڤی، کو کۆمەکا تالانکرنێ پێکئینابوو، کەفتبوونە کوشتنا گیانێ خەلکی ب گشتی و ئێزدییان ب تایبەتی. « تاقمێك لە عارەب و تورك و هەندێ کوردیش دەستیاندابوو چەك و کەتبوونە راونانی ئێزدییەکان یەکە بچووك و ماندوو دڕندەکەی پویرازیش ناخواستە لگەل ئەو تاقمە کەوتن رووبەرووی پاشماوەکانی دیکەی لەشکەر و ئەو دەستە تاقمانە دەبوونەوە کە ئەوانیش لە لایەکی تردا خەریکی ڕاوکردنی ئێزدییەکان بوون» (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٣٩٥). ئەڤی تاقمی ب سەر گوندێن ئێزدییاندا دگرتن، هەر تشتێ ئەوان تالان دکر، وەنەدکر ئێك ئێزدی ژ دەستێ ئەوان رزگاربت.» ئەو دەستە و تاقمانە بەسەر دێهاتەکانی ئێزدیانیان دادەدا و ئەسپ و وڵاخەکانیان تالاندکردن. دەستیا بەسەر مافوور، کلیم، گەنم و ئارد، خش و زێوەری ژنان و پارە و گشت دارنەدارێکیان دادەگرت. هەموو ئەو کەسانەشیان کە لە ترسی گیانی خۆیان پەنایانبردوو بەر کێوەکان یەك یەك دەخستە داوو راویاندەکردن و بواری هەلاتنی هیچ ئێزدیێکیان نەدەدا» (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٣٩٥).د ئەڤی پەرەگرافیدا، کۆمکوژیا جەستەیی و ئابووری دهێتە دیتن، ژبەرکو خەلك هاتینە ژناڤبرن و هەموو تشتێن کو دەبارا ژیانێ پەیدادکەن و ژیان پێ دەربازدبیت ژ ئالیێ تاقمێ تالانچی و کوژەکڤە هاتینە تالانکرن.

ئەڤی تاقمی کوشتن و ژناڤبرنا ئێزدییان بخۆ کربوونە کەسبوکار، ژ کۆمکوژی تالانکرنا هندەك ئێزدییان بەرەڤ کوشتنا هندەك ئێزدیێن دی دچوون. هندەک کوچەرێن ئێزدی ب مال و حالێ خۆڤە بەرەڤ چیایی (زوزانا) دچوون نە سەرێ ئەوان یێ دیاربوو نە بن، ئەڤێجارێ ئەڤ کاروانێ ئێزدییان ب سەر و مالڤە کەفتینە بەر

شیرێن ئەوی تاقمێ کوژەک، دیارە کو ب ڕەنگەکێ ئێکجار بێ ڕەحم کەفتینە کوشتنا گیانێ ئەوان ئێزدییان، هەر ژ زاروکێ ب شیر هەتا کالەمێرێ پیر کوشتینە، و پشتی کوشتنێ سڤکاتی ب لەشێ کچا هاتییەکرن و لەشێ هەموو کوشتیا (زاروک، کور و کچێن گەنج، زەلام و ژن، پیرەمێر و پێرەژن) هاڤێتنە د رووباریدا، هەروەکو یاشار کەمال دبێژت: « ڕۆژێك هەر کەلەدیجلە پەرینەوە دیسان رووبەرووی کومەلێك لەو کۆچنشینە ئێزدیانە بوونەوە. کوچەرەکان بە پێی پیادە، بەسواری ئەسپ و گوێدرێژ، بە چێل و چوال و مەر و بزنەکانیان برەو چیاکان دەرۆیشتن. زوربوون نەسەریان دیاربوو نەبن. ئێزدییەکان ژمارەیەك ئەسپسواری چەکداریشان هەبوون کە پێشا و پێشی خەلکەکە دەرویشتن سوارانی کورد و عەرەب و چەتە و سەربازانی ڕاکردوو و هەندێ کوردی وەکو ئەوان خۆیان لێکدابوو و سواری ئەو ئەسپانە ببوون کە بە زور لە ئێزدییەکان و دێهاتە بێچەکەکانیان ستاندبوو. تەواو خویان پر چەك کردبوو چووبوونە ناوچە ئێزدییەکان. کێوو و بیابانەکان نوقمی نێو خوێن ببوون. لەگەل سوارانی ئێزدی کەوتن شەڕ. ... ئەو چەند ئێزدییە کە بە پەنجەی دەست دەژمێردران لەگەل ئەو هەموو چەکدارانە کە ژمارەیان لە سریەیەکیش زیاتر دەبوو. دوو شەو و دوو رۆژان درێژەی کێشا.هەموو جەنگاوەر ئێزدیەکانیان کوشت، جلەکانیان لەبەرکردنەوە فڕێیاندنانە ناو دیجلەوە. پاشان نورەیان گەیشتە بێچکەکان، هەوەڵ و پیاوەکان و مێرمندالەکانیان کوشتن، جلو بەرگەکانیان لەبەر داکەندن و هەلیاندانە دیجلەوە. ئینجا ژنەکان، کچەکان... ئەو خشل و زێرو و زیوەری لەبەر ژنەکانیان کردبووەوە و ئەوپارە پول و سەعاتانەی لە پیاوەکانیان ستاندبوو لە ژێر دارخورمایەکدا کۆیانکردنەوە. ئینجا دابەشکردن دەستپێکرد» (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٣٩٦).

ئەڤ بوویەرە دکەڤیتە بن خالا سێ (رێك و تەکنیکێن کۆمکوژیێ) ژ هێلکاریا رافائیل لێمکین یا گرێدای جینۆسایدا فیزکی، سڤکاتیکرن ب لەشی. مەرەما ئەوێ کریارێ قرکرنا گروپەکی بوویە، ژبەرکو وەنەکریە کەس ژبەر کومکوژیێ قورتال بت، نەگەنج و زەلام و پیر، نەژی ژن و سیپە زارۆکێ ب شیر. د هەماندەمیدا سڤکاتی ب لەشێ ئەوان قوربانیا هاتییەکرن. هەروەسا جینوسایدا ئابووریە، ژبەرکو مال و مولکێ ئەوان هەموو هاتییە تالانکرن، ژ رێکێن پەیداکرنا نانێ ژیانکرنێ کو خودانکرنا (تەرش و تەوال)یە هاتینە بێبەهرکرن. ئێدی کار و کەسپا ئەوان سەربازێن رەڤی و ئەو دەستەکا ژ کورد و عەرەبان گەهشتینێ ببوو کوشتنا ئێزدییان، بەردەوام ب سەر گوندێن ئەواندا دگرتن و دکوشتن.» بەم شێوەیە کوشت و کوشتار و کاری دابەشکردنی دەستکەوتەمان سێ رۆژان درێژی کێشا، دواتریش پەلاماری زور لە گوندەکانی ئێزدییان دا و زور لە ئێزدیەکانیان کوشت» (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٣٩٧).

ئەو کۆما سەربازێن رەڤی، خەلکەکێ وەکو خۆ هەمان بیر و تژی کەربوکین ل بەرامبەر ئێزدییان گەهاندییە خۆ، هوسا بخۆ دانایە کو هەر جهێ ئێزدی لێهەبن، تالان بکەن و کۆمکوژیا ل بەرامبەر ئەوان ئەنجام بدەن. ب رێیا ئۆلی ڤیان بەرگەکێ پیرۆز بدەنە ئەڤان کاروکریارێن خۆ یێن خراب، ب رەنگەکی هوسا کو ب کوشتنا ئێزدییان یێ ئەرکەکێ ئۆلی ب جە دئینن، ژبەرکو ئەو شەیتان پەرێسن و شەیتان ژی مەزنترین دوژمنێ خودێیە. لەوما سەروکێ ئەوان سەرباز و چەتا دبێژت: ئەم دێ بەرەڤ لالش چین، ل لالشێ هەم زێرەکێ زاڤ هەیە و هەم ژی ئێزدی ل وێدەر پرن، واتە خودان دوو ئارمانجن. ئارمانجا ئێکێ کوشتن و یا دووێ ژی تالانکرن. د پەرگرافەکیدا یاشار کەمال د رۆمانا خۆدا ل سەر زارێ ئەوان دبێژت: « سەرۆك لێپرسین بەرەو چیاکان یان بۆ لالش. لالش هەم زێر زورە و هەم ئێزدی. «مالی شەیتان لە وێیە، شەیتانیش لەو مالەدا دەژی» ئەگەر بچینە

لالش ئێزدییێکی زور دەکوژین. ئەوانیش لە ئێمە دەکوژن، بەلام کوژراوەکانی ئێمە ئێکسەر دەچنە بەهشت. چونکە دەزانن کە ئێزدیەکان شەیتانپەرستن، شەیاتنیش گەورەترین دوژمنی خوایە، بویە، ئەگەر ئێمە، کە بۆ کوشتنە شەیتان دەچین شەهید ببین، یەکراست و بەبێسوال و جواب دەچینە بەهشتی خوا. تازە ئەگەر بتوانین شەیتان بکوژین خوا ئێمە دەکاتە وەزیر و سەدر ئەعزەمی خۆی». (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٣٩٧).

ل گۆری ئەڤی پەرگرافی کوشتنا ئێزدییان ب پلان بوویە، ئەو پلان یا تژی پالدەرێن ئۆلی بوویە، ژبەرکو ب هزرا خۆ ئەو یێ دوژمنێن خودێ دکوژن. پیرۆزی دایە کارێ خۆ، ئەگەر شەهید بت یێ بەهشتیە و ئەگەر گروپێ بەرامبەر بنبڕکەت وەزیر و سەدر ئەعزەمێ خودێیە، واتە کۆمکوژی ل سەر بنەمایێ ئۆلی و دروستکرنا تومەتەکێ و دەستنیشانکرنا مللەتەکی ب ئەوێ تومەتێ هاتییەکرن، ئەڤە رێکێ خوش دکەن کو جینۆساید ب ئاسانی بهێتە ئەنجامدان. بۆ هندێ ئەو بشێن پترین ئێزدییان بکوژن پیرۆزترین جهێ ئێزدییان (لالش) هەلبژاردینە، کو جهەکێ پری قەرەبالەغە ژ خەلکی و دهەماندەمیدا هەموو ئولدارێن ئێزدییان ل ئەوی جهی کۆم دبن، ب سەرداگرتنا لالشێ هەم دێ خەلکێ گشتی کۆمکوژکەن هەم ژی ئۆلدار و مەزنێن ئێزدییان. ئەڤە ژبلی تالانکرنا مال و مولکێ ئەوان، بەرپرسێ کۆما تالانجیا یێ ب لەزبوو بۆ تالانکرن و کوشتنا ئێزدییان و دبێژت: ئەگەر هوون نەهێن ژی ئەز دێ چم ئەوی کاری کەم و پاداشتا کوشتنا ئێزدییان کو بەهشتا هەتاهەتییە دێ بۆ من مینت. « ئێستا من لە ئێوە دەوێ بچنە لالش و شەیتان و مار و ئەو کەسانەی ئەوانە د پەرستن بکوژن. ئەگەر نەچن من بە تەنیا دەچم و شەیتان دەکوژم و پاشانیش دەچمە بەهشتی خوا، کە بووشم بە وەزیر، بۆ هەتا هەتا دەمێنمەوە تەمەنی خوا چەندبێ منیش ئەوەندە دەژیم». (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٣٩٨). بەلێ ل گۆری ڕۆمانێ دیارە نکاریە ئەوێ جارێ سەرکەفتنێ دکومکۆژیا ئێزدییاندا بینن و هاتینە شکاندن، لەوما ناچاربوویە هەڤپەیمانێ لگەل ئەوان کەس و عەشیران پێکبینن، یێن دڤێن ئێزدییان بکوژن. « سەرۆك گوتی سەختە، مار پێیزانیوە شەیتان خەبری بۆ بردوون و ئەم کارە سەری نەگرت. ئێستا من دەرومە لای ئەو هۆز و خەلکە کوچنشینانە، کە دەیانەوێ شەیتان بکوژن تاکو ببنە وەزیری خوا و بە هەزار سوا ردەگەرێمەوە .. ئامادەبن (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٣٩٨). پشتی ئەڤان هەموو کریارا ئەو کوما تالانجی، زڤرینە ناڤ ڕێزێن لەشکەرێ (حکومەتا بەروەخت یا تورکیا) بۆ شەرکرنێ لگەل فەرەنسا و ل سەر ئەوان کومکۆژێن د دەرحەق خەلکیدا ب گشتی ئێزدییان ب تایبەتی کرین نەهاتینە سزادان، ب تنێ هەر ئێك ژ ئەوان سەربازێن تالانچی و کومکۆژی ئەنجامداین دەه سکێن زێری دەنە بەرپرسێ سەربازی، لگەل فەرنسای شەری بکەن و دێ کارتا خزمەتا سەرباز وەرگرن. (بنێرە: کەمال، ٢٠٠٨، ل ٣٩٩).

پویراز موسا ژ ئەوان کردارێن ئەوی و سەربازێن ڕەڤی ئەنجامددان دلگران دبوو، بەلێ لگەل دەرکەفتنا ڕۆژێ ئەوی و سەربازێن ڕەڤی و هەڤبیرێن خۆ، دەست ب کارێ خۆ دکرنەڤە، ب سەر گوند و دەڤەر و کوچنشیناندا دگرتن و دکوشتن و تالانێ ئەوان دبرن. (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٤٠٢). د تالانکرنەکێدا بۆ سەر کوچنشینێن عەرەب٤، پویراز برینداردبت، ل سەر پشتا هەسپێ خۆ ب بێهۆشی دگەهتە کۆنێ (ڕەشمال) میرەکێ عەرەبا، کو ل نێزیکی لالشێ یێ نیشتەجێبوو، د ئەوی ماوەیێ کو پویراز ل نك میرێ عەرەبان بوو، ب ئەوێ رێزگرتنا کو دناڤبەینا شێخێن ئێزدیان و ئەوی میرێ عەرەبدا هەی یێ سەرسام بوو، میرێ عەرەب بۆ (پویراز)ی بەحس ل بیروباوەر و دەردسەری و کۆمکوژێن ئێزدییان دکەت و دبێژت: « سەیرەکە کورم باش گوێ بگرە، دەزانی، من موسلمانێکی سوننیم. من کەسێکم بەلای منەوە ئەگەر کەسێك ئازار بکێشێ مانای وایە کە هەموو

کەسەکان ئازار دەکێشن. ئەم ئێزدییانە سەدان ساڵە ئازار دەکێشن، دەیانکوژن، دەیانبڕنەوە. بەو خەیاڵەی کە هیچ ئێزدییێك لە دنیادا نەماوە شایی و لۆغان دەگێڕن، هەڵدەپەڕن. ... ئەو دەمەی کە هەموویان پێانوایە تازە ئێدی بەتەواوی لەنێو چوون توخمیان بڕاوەتەوە، ئا لەو کاتەدا دەبینی ئێزدییەکان وەکو گەلەگورگ لە چیایەکان دابەزیون و خەریکن نێوچاوانیان لەدەرگای (شێخ ئادی کوری موسافر) هەڵدەسوون. مسوگەر تۆش بینیوتە، ساڵەهایە، ئێزدییەکان لەهەر جێگایەکدا ببینن دەیانکوژن. زارۆك و مێر مندال، کچان و کوڕانی گەنج، پیر نەخوش و پەککەوتەکان، کێوو بیابان و ئەشکەوت و کون وکەلەبەرەکان یەك بەیەك دەگەڕێن و ئێزدیەکان دەدوزنەوە و دەیانکوژن، بەلام ئەوان تەواو نابن، ماندوو نابن، خۆیان ڕادەگرن، مرۆڤەکان گشتیان، چ بزانن، چ نەزانن، لەگەل ئەواندا دەکوژرێن، ئازار دکێشن، سووکتیان پێدەکرێ، لە نێو دەچن، بەلام ئەوان لەنێو ناچن، بکوژەکانیشیان بە ئەندازەی ئەوان وەکو ئەوان و پێکەوە لەیەك جێدا دەمرن، دەمرن، بەلام تێبینی مردن و بۆگەنبوونی خۆیان ناکەن» (کەمال، ٢٠٠٨،.ل ٤٠٧)

ژ ئەڤێ پارچێ دیاردبیت ب تنێ ئاماژە نەدایە ئەوان کومکوژیێن ژ ئالیێ سەربازێن ڕەڤی چەتە و هەڤبیرێن ئەوان کو (پویراز موسا) ئێك ژ ئەوانە ب سەر ئێزدییاندا ئینایـن، بەلکو د دەتە دیارکرن کو ب درێژیا دیرۆکێ ئێزدی هاتینە ژناڤبرن و ئازاردان، ئەڤ ژناڤبرن و کوشتنە ژبەر گەلەك ئەگەران بوویە، ئەگەرێ ژ هەموویا پێشتر جوداهیا هزر و باوەرییێن ئەوان بوویە، هەروەسا د دەتە دیارکرن کو ئەو کومکوژیێن ب سەر ئەواندا دهاتن، کۆمکوژییێن سەرتاسەری و بەرفرەه بووینە، ژبەرکو ل هەر جهەکی ئێزدی هاتبانە دیتن دهاتنە کوشتن و ژناڤبرن. ئەو کۆمکوژی ب ڕەنگەکێ هوسا بووینە، کو گروپێن ئەنجامدەر هوسا هزر وخەیالێ بکەن، ئێزدی ب تەمامی یێن ژناڤ چووین و توخم و بەرەبنیاتێ ئەوان نەمایە، ل سەر ئەڤی بنەمای ژی ئاهەنگ و خوشی دگێران. کوشتن و کۆمکوژیێن ئێزدییان ل ئالیەکی، ئاهەنگگێران ب هەلکەفتا قڕکرنا ئەوان ل ئالیەکێ دی، ڕادێ ئەوێ کەربوکینا ڕادەبەدەر یا گروپێ ئەنجامدەرێ کۆمکوژیێ بەرامبەر ئەڤی مللەتێ بوویە قوربانی ددەتە دیارکرن. دیارە ب باوەری و بێ دوو دلی ئەوکۆمکژی ل بەرامبەر هەڤ رەگەزێ خۆ ئەنجامداینە و خۆشی ژێ دیتینە، لەوما ئاهەنگ ب نەهێلان و قڕکرنا ئەوان گێراینە. ئەڤەژی بەندێ پێنجی ژ خالا دووێ یا هێلکاریا ڕاستڤەکری بۆ کێشێن کومکوژیێ یا رافائیل لێمکین ب خۆڤە دگرت. کو بریتیە ژ پێشڤەچوونا بەهایێن کۆمکوژیێ ل دەف گروپێ ئەنجامدەرێ کۆمکوژیێ ئەنجامدەت (کەرب و کینەکا غەریب هتد).

ژ دانوستاندنا د ناڤبەینا میرێ عەرەبا و پویراز موسا، ل دەمێ بەحسێ کومکوژیێن ئێزدییان دکەن دیاردبیت، کو ناڤونیشانێ ئەڤێ ڕۆمانێ (بروانە فورات خوێناویە) دەربڕینە ژ ئەوان کۆمکوژییێن ب سەر ئێزدییاندا هاتین، ژبەرکو دەمێ کۆچنشنێن ئێزدی، ل سەر دەستێن پویراز و هەڤال و هەڤبیرێن ئەوان هاتینە کۆمکوژکرن، پشتی کۆمکوژیێ سڤکاتی ب لەشێ ئەوان هاتیەکرن، هاڤێتینە د ناڤ رووبارێ دیجلەدا. « کاتێك کە باسی کوشت و بری ئێزدییەکانی دەکرد، چاوەمامزی و خەماوەیەکانی کەم کەم دەکەوتنە سەر یەك و لەگەڵا ئازاردا دەلەرزی ..... دەیگوت « فورات، بە ڕۆژان و بە مانگان پڕبوو لە لاشەی مرۆڤ. بروانە فورات خوێناوی.» دەیگوت» دیجلە، دیجلە بە ڕۆژان و ب مانگان پڕبوو لە لاشەی مرۆڤ. هەموو هەلۆی دنیا دارژانە بیابان و زگی خۆیان لە گوشتی مروڤ تێر دەکرد.» (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٤٠٨). پویراز موسا دترسیا میر بەحسێ ئەوێ کومکوژیێ ژی لگەل بکەت.» پویراز، زەندقی لەوە چووبوو نەکا میر هۆی کوشتن و تالانکردنی ئەوان بپرسێ، میریش زور پرسیاری لێکرد لە بارەی دایك و باب گوند و شاروچکە..... بەلام بە هیچ شێوەیەك نەیدەتوانی سەبارەت بە

پەلاماری سەر کوچنشینەکان و کومەلکوژی ئێزدیەکان بە دەستی سەربازانی ڕاکردوو، کورد، تورك، عارەبەکانەوە شتێکی لێپرسیێ» (کەمال، ۲۰۰۸، ل ٤٠٨).

میرێ عەرەبان، بۆ پویراز موسا بەحس ل مەرگ و ژیانێ دکەت، هندەك تایبەتمەندی و باوەرییێن ئێزدییان (دوعا، پیرۆزی، ئاشتەوایی و لێبوورین مرۆڤایەتیا...) ئەوان بۆ ناڤبری ڤەدگێرت، د ئەوێ ڤەگێرانێدا میرێ عەرەبان ڤیایە بێگونەهیا ئێزدییان ل بەرامبەر ئەوان دەردەسەری و کۆمکوژیێن کو ب سەر ئەوان دهێن دیاربکەت، بەلێ سەرەرای بێگونەهیا ئەوان هەر کۆمکوژی ب سەر ئەواندا دهێن. بۆ نموونە د بەحسکرنا باوەری و دوعایێن ئێزدییاندا دبێژت: « دەلێن ئەوانە شەیتان و خۆر و خاك و ئاگر دەپەرستن. ئەو شەیتانەی کە سەر پێجی لە فەرمانی خوا کرد، کێ شەیتانی بینیوە، کێ چووتە حزووری خوا؟ بە جورێك ئێزدییەکان ل سەر هەقن. خاك و هەتاو و هەوا ئافرێنەری بوونن. ئێزدیەکان رۆژی سێ جار، جارێك ئەو دەمەی کە خۆر هەلدێ، جارێك کاتی نیوەڕۆ کە خۆر دروست بە تاقی ئاسمانەوەیە و جارێکیش ئەو کاتەی کەخۆر خەریکە ئاوا دەبێ رووەو خۆر ڕادەوەستن و دوعا دەخوێنن. سەدان سالە ئەمانە دەکوژن.» (کەمال، ۲۰۰۸، ل ٤٠٨). دیسان د چاوانیا ئەنجامدانا ئەوان دوعایا و ستایشکرنا ئەواند دبێژت: « دوعاکانیشیان وەکو ئێمە لەبەر ناخۆێنن. چ مندال بێ، چ گەنج و پیر، یان شێخ و میر بێ، ڕووەو خۆر ڕادەوەستن و هەرچی حەزیان لێبێ لە دلی خۆیان بە خۆری دەلێن. ڕەنگبێ ئەم دوعایانە باشترین دوعابن کە بنیادەم تا ئێستا بەسەر زاری داهاتبێ. ڕەنگبێ باشترین و جوانترین ستران و شیعر کە تا ئێستا گوترابن هەر لەم دوعا و نیاییشانە وەرگیرابن. ڕەنگبێ پایە و بناغەی هەموو چیرۆك و داستانەکانی میزوبوتامیا هەر ئەو دوعایانەبن» (کەمال، ۲۰۰۸ ل٤١٠).

هەروەسا میرێ عەرەبان د بەحسکرنا خوراگریا ئێزدییان ل بەرامبەر ئەوان کۆمکوژی دورخستن و ئازاردان و سڤکاتیپێکرنێن ب سەر ئەواندا هاتین دبێژت: «لەگەل هەموو ڕاونان و دورخستنەوانە، ئەو هەموو ئازاردانە، ئەو هەموو سوکاتیپێکردنە کەچی ئەوان نەماندوو بوون و نەتوخمیشیان برایەوە ئەو ئادەمیزاردە توانایەکی وایهەیە کە تەواو نابێ، ناپوسێ، نامرێ، وەکو خاك، وەکو ڕوناکی وە کو ئاو. ئەز ئێزدی نیم، بەلام خۆڕاگری و مرۆڤایەتی و هاورێیەتیانم خوشدەوێ، ڕێز لە خوراگریان دەنێم. ئەوان مروڤەکان ناکوژن ..... لە دیدی ئەوان جەنگ وەکو کۆمەلکۆژی وایە. بۆ ئەوەی نەچنە نێو هیچ جەنگێکەوە بەرگری لە خۆیان دکەن» (کەمال، ۲۰۰۸، ل ٤٠٩). دپەرەگرافەکێ دیدا میر دبێژتە پویرازموسا، دەمێ من ل ئەستەمبوول و فەرەنسا دخواند، ئەز بۆ دۆست و هەڤالێن خۆ، سەبارەت مێزوبوتامیا دیرۆك و خۆجهێن ئەوێ دئاخڤیم ، جارەکەێ من بۆ ئەوان بەحسێ ئێزدییان کر، دبێژت: « ئێزدیەکان وەکو ئاینەکانی دی کتێبیان نییە، ئەوان بە پێی فەرمان و دەستووری دڵیان کێوو و مرۆڤ و ئاو و ئاگریان دپەرست. دوای فەرمانێکی کۆمەلکوژی، ئێزدیەکان دیارنەمان. پێڵاوی ئاسنم کردە پێ و گوچانی ئاسنم گرتە دەست و دوای چەندین مانگ گەڕان و سۆراغکردنیان لە چیاکانی شنگال و ئارارات و سوبحان دۆزیمنەوە.چەند لەسەر چیاکان لەگەلدا مامەوە . ئەوان کوردن. زمانەکەیان زور دەولەمەندە، زمانەکەیان زور گەرم و گور و دۆستانە بوو، من ئەو زمانەم دەزانی. لەم ناوچانە هەمووا زمانی یەکدی دزانن، ئەو زمانە ئەفسووناویە زەمانێك ئەوندە گەرم بوو مروڤەکانی ئەوەندە بۆ لای یەك ڕادەکێشا و متووی یەکتری دەکردن دیواری نیوانیانی لادەبرد... هندێ لە زمانەکان بە تێپەربوونی کات وشك و برینگ و داهاتن و گەرمیی خۆیان لەدەست دا. تەنانەت عارەبیش زمانێکە وشك و ناحەزبووە. من ل زمانی کوردیدا، لەسەر ئەوچیایانە، گەرمی و گوڕو تینێکی خورسك و تروسکایی دلی مرۆڤ و عەشقی ئاشکرا و ڕاستەقینەی ئادەمیزادم بینی» (

کەمال، ٢٠٠٨، ل ٤١١ – ٤١٢). ژ ئەڤی پەرەگرافی دوو پەیام دگەهنە مە، یا ئێکەم ڕەڤ و خۆ ڤەشارتنا بەردەوام یا ئێزدییان ژ ئەوان کۆمکوژیا ب سەرێ ئەوان دهێن، ژ ئەنجامێ ئەوان هند ئێزدی هاتینە کوشتن و ناڤبرن، ئەو میر گەلەك گەریایە هەتاکو هندەك ئێزدی ل چیای دیتین. یا دووەم نەرماتی و گەرماتیا زمانێ ئەوان یێ تژی ڕێز دوستانە، هەبوونا ئەڤی ڕەنگە زمانی، بەلگەیێ هەبوونا ئەوێ حەز و ڤیان و مروڤدۆستییە، یا د کەلتوورێ کوردان ب گشتی و ئێزدییان ب تایبەتی بۆ کەسێن بەرامبەر هەی، ژبەرکو زمانێ نەرم بەلگەیێ ڕەنگڤەدانا حەز مرۆڤدوستیا ناخێ مرۆڤانە بۆ ئێکدوو.

یاشار کەمال ڤیایە ئەو کۆمکوژیێن ب سەر ئێزدییاندا دهێن و سرۆشت، پیرۆزی و باوەری، ئاشتەوایی و لێبورین مرۆڤایەتیا ئەوان پێکڤە گرێدەت، ڤیایە بەروڤاژیا هزرێن ئەوان کەسێن ب کۆمکوژێن ئێزدییان رابووین و ڕادبن پەسەند بکەت، بۆ هندێ دەستێ کۆمکوژیا ل سەر ئەڤی مللەتی بهێتە ڕاوەستاندن. ل سەر زارێ میرێ عەرەبا بەحس ل جهێ وان یێ پیرۆزە (لالش) دکەت، کا چەند جهەکێ پیرۆز و سەرنج ڕاکێشە. « بەرای من لالش دەشتێکی پیرۆزە، ڕەنگبێ لە سەر دەمی سومەریەکانەوە تا ئێستا ئاوا پیرۆز بووبێ. بوی هەیە یەکەمین شوێنیش بێ کە ئاگری تێدا دوزراوەتەوە. مرۆ کاتێ دەگاتە لالش، بە تەواوی لەم دنیایە دادەبرێ و پێ دەنێتە نێو دنیایەکی جادویی هیندە زوو خوو بەم شێوێنەوە دەگرێ وەکو ئەوی لێرە لەدایك بووبێت و لێرەش گەورە بووبێت.ئێدی دلت نایە لێرە بڕۆیت. زور کەس دەناسم کە چوونەتە ئەوێ و ئێدی قەت بەجێیاننەهێشتووە» (کمال، ٢٠٠٨، ل ٤١٤). هەروەسا ڤیایە دیاربکەت کو سەرەرای ئەوکۆمکوژیێن ب سەر ئێزدییاندا هاتین، بەلێ هێشتا ئەو ژ مرۆڤایەتی و ڕەوشتێ لێبورینا خۆ نەکەفتینە و ژدەست نەداینە ، دەستێ خۆ ب تولڤەکرنێ و ب خوینا کەسی پیس نەکرینە. « ئێزدیەکانیش دەزانن کە لێرەی، بەلام ئەوان هەر کارێك بکەی، دەتی خۆیان بەخوێنی هیچکەس ئالوودەناکەن. ئەگەر خۆت بگەیەنیتە ئارامگای شێخ ئادی، ئێدی وا دەزانن بۆ بەخشین هاتووی و ڕێزت لێدەنێن»

«زور سەیرە»

« زور سەیر نییە، زور مرۆڤانەیە» (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٤١٩).

میرێ عەرەبان چەند بۆ پویرازی بەحس ل تایبەتمەندی و باوەری و پیرۆزیێن دکەت، پویراز پتر هەست ب دلگرانیێ و شەرمەزاریێ دکەت، ژبەرکو ئەو ئێك ژ ئەوێ کۆمێ بوویە، یێن بەروڤاژیا سروشتێ ئێزدییان تومەت داینە پال ئەوان، ئەو تومەت بخۆ کرینە هێجەت و کۆمکوژی ب سەر ئەواندا ئینانە.» تا میر لەو باریەوە قسەیدەدرد، پویراز زیاتر دلی دگوشراو خەم دایدەگرت و دەچووەوە نێو خۆی، هەستی بەشەرمەزاریدەکرد و نەیدەتوانی سەری هەلبرێ، هەموو گیانی دەلەرزی» (کەمال، ٢٠٠٨، ل٤١٤). ئەو دیمەنێن کومکوژێ ژبیرا (پویراز)ی نە دچوون، دەمێ ل گەل کۆما سەربازێن ڕەڤی و چەتەیان ب سەرێ ئێزدییاندا ئینان، پشتی کوشتنێ سڤکاتی ب لەشێ ئەوان کربوو و هاڤێتبوونە دناڤ رووباریدا. «لە لایەك وێنە و دیمەنی ئەو تەرمە روومەت و قووتانەی کە رووباری دیجلە لەگەل خۆی دەیهێنان و رایدەمالین و لەلایەکلی تر خوێنی کەفاویی سەر ئاورێژگەکانی زاب بەبەرچاویدا تێدەپەرین» (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٤١٥). پویرازی نەدڤیا ئەو دیمەنێن کۆمکوژی و دەردسەریێن ب چاڤێ خۆ د شەراندا دیتین ... بهێنە بیرا ئەوی، هەولددا ژبیرا خۆ ببەت، بەلێ نەدشیا، ب تایبەت کۆمکوژێن ئێزدییان، ل سەر نەشیانا ژبیرکرنا ئەوان دیمەنا، بۆ میری بەحس ل هندەك دیمەنا دکەت

و دبێژت: « تو میری من، تو ئەو دارستانەی مرۆڤەت بینیوە کە لە دامێنەکانی چیایی ئەڵلاهوئەکبەر و هەر ئاوا بەپێیوە سەرما رەقیکردبوونەوە؟ تۆ، میری من ئەو سەدان منداڵا و کچ و پیرەت بینیون کە بەزەبری خەنجەران کوشتبوویانن دوای رووتکردنوەیان فڕیاندابوونە نێو دیجلە وفوراتەوە؟ تو ئەو کچانەت بینیون کە مرۆ لەدیتنیان تێرنەدبوو کوشتبوونیان و خوێنیان کە بەسەر چەوو لمی داغدا هاتووی لێوارەکاندا دەڕژا؟ ... سەدان شاباز؟ ... ئەو بازە دڕندانەی کە چڕنوکیان لە چاوان گیردەکرد و لەخوێن تێر نەدبوون؟» (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٤١٧).

یاشار کەمال ئەو نامە ژی گەهاندیە کو خۆجهێن میزۆپوتامیا (کوردستان)ێ کەسانێن ئاشتیخوازبووینە، شەڕ بۆ نەهێلانا شەڕی کرینە، بەلێ ب هاتنا مللەتێن جوداجودا ، هەموو باشی، پاقژی و هزرێن جوانێن ئەڤی مللەتی ژ ناڤبرن، شەڕ و جەنگ د ئەڤێ ئاخێدا چاندن. « مەگەر کوشتنی مرۆڤێك بەمانای کوشتنی سەرجەم مرۆڤایەتی نیە؟ جوانترین بیرۆباوەڕێك کە ئەم خاك و ئاوە هێنابێتیە ئاراوە بیری شەرکردن بوو دژی شەڕ، شەرکردن دژی شەر و کوشتار بە بێکوشتنی مروڤایەتی. سەدان و هزران ساڵا دانیشتوانی ئەم سەر زەمینە لە ئاشتی و تەبییدا دەژین. پاشان.. پاشان میللەتی جیا جیا هاتنە ئەم میزۆپۆتامیەوە هەموو باشی و پاکی و هەموو هزر و بیرکردنەوەیەکی جوانیان لە نێوبرد و تووی جەنگ و ناپاکیان لەم خاکەدا چاند» (کەمال، ٢٠٠٨، ل ٤١١)

ژ ئەڤان پەرگرافێن بوری دیاردبت یاشار کەمال باوەری و پیرۆزیێن ئێزدییان وەکو مللەت داینە ناسکرن، هەروەسا ئەو تومەتێن بووینە ئەگەر کۆمکوژی ب سەردا هاتین و توندی و دژواریا ئەوان کۆمکوژیا دایە ڕوونکرن. یاشار کەمال ڤیایە بەرڤاژیا ئەوان تومەتا پەسەند بکەت یێن کو ل سەر بنەمایێ ئەوان کۆمکوژی د دەرحەق ئێزدییاندا دهاتنە ئەنجامدان گوتییە: کو ئێزدی مللەتەکێ ئاشتیخواز مرۆڤدوستن و د پێشوازیکرنا مێڤانا مرۆڤاتیا خۆدا خودان زمانەکێ تژی معریفەتو شرینن بۆ پەسەندبوونا گوتنا خو ژی چەند پەرەگراف ئینانە، هەروەسا دبێژت: سەرەڕای ئەوان هەموو کۆمکوژی و دەردەسەریێن ب سەر ئێزدییاندا هاتین، بەلێ ئەوان مروڤایەتی و جوامێری لێبوورینا خۆ ژ دەستنەدایە و دەست ب تولڤەکرنێ نەکرییە. هەر چەندە ل گوری هەموو پیڤەرێن جینوسایدێ، ئەواکو ژ ئالیێ بەرامبەر ب سەرێ ئێزدییاندا ئینای ژ کوشتن و سفکاتیپێکرن و تالانکرنا سەرومالێ تەقسیر نەکریە، واتە ئەوان ئێزدیەک ل کێدەر دیتبا دکوشتن، ئەوێن خۆ د ڤەشاتن ژی ژبەر کوشتنێ ڕزگارنەدبوون، ئەگەر د کۆمکوژیەکێدا ئارمانجا خۆ ب دەستڤە نە ئینابا، دەست ب هەڤپەیمانیێ لگەل دەوربەران دکرن کو ئێزدییان تالان بکەن و بکوژن.

ڕۆمانا چیروکا گزیرتە ٢ (ئاوخواردنەوە مێرووله) و کۆمکوژیێن ئێزدییان.

ئەڤ ناڤونیشانێ بەرگێ دووەم ئاماژەیەکە بۆ ژیانەکا ئارام و بێدەنگ. « ڕووناکی باڵی بەسەر هەموو لایەك کێشابوو، دەریا هێندە بێدەنگ بوو کە مێروولە دەیتوانی ئاو بخواتەوە» (کەمال، ٢٠١٢،ل٢٤). ژیانکرن ب ژیەکێ کورت ل جهەکێ ئارام و دوور ژ شەری ڕەڤێ، باشترە ژ ژیەکێ درێژ وتژی گەف.» لەم دورگەیەدا ئەگەر پەنجا سالیش بژیت سەرو زیادە. مرۆڤ لە جیاتی ئەوەی سەدو پەنجال ساڵا بەترس و دڵەڕاوکێ و وەکو ئاوەران بژیت و هەموو کەسێك بە چاوی دوژمن سەیربکات» (کەمال،٢٠١٢، ل٥٤). شەڕ مرۆڤبوونێ ژ مرۆڤی دستینت، لەوما گەلەك تشتێ دووری پرنسیپێن مرۆڤایەتیێ ب سەرێ مروڤان دهێن، مرن، دەردەسەری،

کۆچکرن، برس و ترس، ڕەڤ و کۆمکوژی، یاشار کەمال ل سەر زارێ ئێك ژ کاراکتەرا (هوسەمەن) دبێژت: « ئەو جەنگە چ بەڵایەکی بەسەر ئێمەدا هێناوە مروڤبوونی لێسەندووینەوە، مروڤبوونمان، شەرافەتمان، هەرچی هەمانبووە لێمانیسەندووە... دڵیشی لە نێو سنگدا نەهێشتووین. هیچ دلێکی بۆ نەهێشتووینەتەوە لەشوێنی دلمان بەردێك ماوەتەوە. ئەویش بەردێك بەسەهۆلبوو» (کەمال، ٢٠١٢، ل٥٦). ژبلی کو شەڕ دەردەسەریەکا گشتی و سەرتاسەریە بۆ مروڤایەتیێ، بەلێ دناڤ ئەوێ دەردەسەریا گشتیدا، دەردەسەریێن ئاراستەکری و دەستنیشانکری ب سەر ئێزدییاندا هاتینە، ب بەهانەیا هندێ باوەریێن ئێزدییان ژ ئیماندارێ ڤالانە لەوما کوشتنا ئەوان نەگونهە!

دەردێ کۆمکوژیێ ژ بیردانکا گەلێن بووینە قوربان دەرناکەڤت، بەلێ نەحەقیا ئەنجامدانا ئەوێ کۆمکوژیا ب سەر ئێزدییاندا هاتی، هندە مەزن بوویە، ئێدی ژ سەرێ ئەنجامدەرێ ئەوێ ژی دەرناکەڤت، ئەو دیمەنێن کۆمکوژیێ و ئەو سڤکاتیکرنا ب لەشێ کچێن بێ گیان هاتییەکرن ل بەر چاڤێ دووبارە دبن. « ئەو ئێزدییانەی کە قەڵاچۆکرابوون ئەو مەمکانەی بڕابوون، مەمکی ئەو کچولانە کە وەکو مراوی سەربراو لەنێو چوو لمە داخبووەکانی بیابان» (کەمال، ٢٠١٢، ل ٥٦، ٩٩). د ڕۆمانێدا دیارە هندی جهێن ئێزدی لی دئاکنجیبووینە و دەستێ نەڤیانێن ئەوان گەهشتبێ هاتینە قڕکرن، ل دەڤەرا جزیرا بوتان ئێک ژئەوان دەڤەرایە کو تێدا کۆمکوژیەکا ئێکجار مەزن ب سەردا ئێزدییاندا هاتییە، ب ڕەنگەکی هوەسابوویە ب تنێ ئەو ڕزگاربووینە یێن کو بەرەڤ چیایێ شنگال چووین، ل سەر زارێ ئێك ژ کاراکتەرێن ڕۆمانێ (جەمیل پزیشکێ ئاژەلا). دبێژت: «هەموو ئێزدییەکان قەڵاچوکردن. ئەوانەی ماویشن پەنایان بردە بەر کێوەکانی شنگال. ئەوانەی کە لەوێوە دێن باس لە کوشتارێك دەکەن باوەرناکرێت. هەموانیان لەمنداڵی حەوت ساڵەوە بگرە تا پیری حەفتا ساڵە سەربڕیوە» (کەمال، ٢٠١٢، ل ١٥٨). هەروەسا (جەمیل پزیشکێ ئاژەلا). پرسیارا ئێزدیێن دەڤەرا وانێ ، ژ کوچەرێن ئەوێ دەڤەرێ دکەت، کا چ ب سەرێ خەلکێ ئەوان دەڤەران هاتییە؟ بەرسڤا ئەوی ددەن و دبێژن: « لێرەش کەسانێك زۆریان کوشتن، ئێزدییەکان، رووباری (رووماس) چەندین و چەندین ڕۆژی لەسەر یەك خوێن بوو ئەوانەی توانیان رابکەن رایانکردن و چوونە سەر چیاکانی ئاگری. زوربەشیان ئێمەی کۆچەری بردمانن بۆ ئیران» (کەمال، ٢٠١٢، ل ١٥٩). هەر د رێکیدا (جەمیلێ پزیشك) ل دەمێ چوونا خۆ بۆ وانێ، دەنگێ و نال نالەکێ دبیهست، ئەو نالە نال دەنگێ زارۆکێن ڕوس و پێخواس و بڕسیە، ئەو زارۆك هند بڕسی ماینە ژبلی نالە نالێ دەنگەک ژێ دەرناکەڤت، شیانا ئاخفتنێ نەمایە کو بێژن ئەم دبرسینە، لەشێ ئەوان ب تنێ هەستی و چرمێ مای، ئەو زارۆك یێن ئەرمەنیا، کوردێن ئێزدی و موسلمان بوون، ئەوبوون یێن کو دایك و بابێن ئەوان هاتینە کوشتن ژ کۆمکوژیێ دەربازبووین کەس ل ئەوان نابتە خودان، واتە بۆ مرنەکا هێدی هێدی و ل سەرخۆ هێلاینە. « هندێك دەنگی بیست دەتگوت نالە نالە. نالەی سەیر کە تا ئێستا گوێ لێنەبووبوون.جەمیل بەدەوری دەرختەکاندا سوورایەوە . مات و سەرسام ما: ژمارەیەك منداڵی چکۆلە، دە، یازدە، دوازدە ساڵە، گونای هەموویان پێکداقوپاوە، چاوەکانیان لە قوڵدا چووبوون و پێستی جەستە بچکۆلەکانیان بەئێسقانەوە نووسابوو، ... دەتگوت پارچەیەکی کۆنەیە. ... گەردەنیان بۆ لای سوارەکە درێژبووەوە، ویستیان قسەبکەن، هیچ کامیان نەیانتوانی. تەنها دەنگێکی وە ناڵە و گریەیان لێوەهات... ئەمانە منداڵی ئەرمەنی و کورد و کوردە ئێزدیەکانی بوون کە دایك و باوکیان لەشەر لەدەست دابوون و هیچ کەسیان نەبوو» (کەمال، ٢٠١٢، ل ١٨٤ – ١٨٥).

ناڤبری ڤیایە برس و حالێ ئەوان زارۆکان ب گەهینە کاربەدەستێن حکومەتێ، گوتێ: ئەگەر ئەم نەگەهینێ

دێ ئـەو زارۆک مـرن. بەلـێ ئـەوی بەرسـڤەکا گەلـەك سـار و تـژی کەربوکیـن ژکاربەدەسـتێن حکومەتـێ وەرگـرت، گوتنـێ بـلا بمـرن. « تـو دەزانـی ئـەو منداڵانـەی کێـن مـلازم، ئـەوان مـرۆڤ نیـن، رەوی کوللـەن، ئـەوان منـداڵا نیـن، گورگـن، ئـەوان ئـەو وەڵاتـە مەزنەیـان سـووتاند، وێرانیـان کـرد، شـاروچکە و دێهاتەکانیـا تـاڵان کـرد، مرۆڤەکانیـان کوشـت و دەسـتدرێژیان کـردە سـەر کچـۆڵان ئـەوان ئەرمەنیـن، ئەوانـە کـوردن، ئەوانـە ئێزدیـن، ئەوانـە کلدانیـن، ئەوانـە قەرەجـن، ئـەوان رۆڵ و زینـازادەی حەفتـا و دوو مللەتـن. هـەر چـوار کتێـب کوشـتنی ئەوانـە ڕەواکـردوە. تـو ئـەوان ناناسـیت. باشـتر کـە دەمـرن، لەدەسـتی ئەمانـە، ئـەو کوللانـە، ئـەو کەرکەدەنـە شـێوە ئاەمیزادانـە، ئـەو گورگـە خوێنخۆرانـە ئاسـوودە دەبیـن» (کەمـال،٢٠١٢، ل ١٨٧). واتـە حکومەتـێ خرابکارییـن ئـەوان زارۆکا کرینـە بەهانـە، لەومـا پێڤەنەچووینـە و ڤیاینـە ژبـێ خودانـی هێـدی و ل سـەرخۆ گیانـێ خـۆ ژ دەسـتبدەن، گەلـو زاروکێـن (١٠ هەتـا ١٢ سـالی) شـیانێن ئـەوان هەتـا چ ڕادەنـە هەتاکـو ب ئەڤـی رەنگـی خرابکاریـا ئەنجـام بـدەن، د دەمەکیـدا شـیانا ئاخفتنـێ نینـە، بێـژت ئـەزی برسـیمە، ژ ئالیەکـێ دیڤـە کەربوکینا زێـدە یـا کاربەدەسـتێن حکومەتـێ بەرامبـەر گەلێـن نـە تـورك، ب تایبـەت ئەوێـن کـو د ئالیـێ باوەریانـدا ژی لگـەل نیـن، دڤێـن تورکیـا ژ ئـەوان مللـەت و پێکهاتەیـان بهێتـە ڤالاکـرن، هەمـوو بهێنەقرکـرن، واتـە ژبلـی کـو خەلـك ئێکسـەر هاتینـە کۆمکوژکـرن، ژ برسـا بـێ خودانیـێ ژی هێـدی هێـدی ژناڤچووینـە. ئەڤـە ژی بەنـدێ دووێ و سـێیێ ژ خـالا سـێێ یـا هێلکاریـا ڕاسـتڤەکری یـا ڕافائیـل لێمکـن کـو بریتیـە ژ (ڕێـك و تەکنیکێـن کۆمکوژیێ)نـە ب خوڤـە دگـرت.

پویـراز گەلـەك ڕوودان و دژوارییـن شـەری دیتینـە وتشـتەك ب سـەری نەهاتییـە، بەلـێ بەشـداریا ئـەوی د کۆمکوژیـا ئێزدییانـدا و هزرکـرن و بیرهینانـا ئـەوی یـا بـەردەوام د ئـەوان کۆمکوژیانـد وەلێکـری هنـدە خـۆ بکوژت. « لـەو هەمـوو شـەرانە بەشـداری کـردووە و هیچـی لێنەهاتـووە، ئێسـتا بـەو خەیالـەی کـە لەکوملکـۆژی ئێزدیـەکان بەشـداربووە خەریکـە خـۆی بەکوشـتن دەدات».(کەمـال، ٢٠١٢، ل ٢٤٣). د پەرەگرافەکێـدا سـەبارەت هەمـان بابـەت (ژ بیرنەکرنـا کومکوژییـن ئێزدییـان) دیـارە کۆمـەکا تراژیدیـا د ئـەوان کومکۆژیـادا دیتیـە، بەلـێ تراژیدیـا پـتر ژ هـەر تشـتەکی کارتێکـرن ل سـەر کـری دەمـێ سـڤکاتی ب لەشـێ ئـەوان کچێـن ب دەسـتێن ئـەوان هاتینـە کوشـتن هاتییەکـرن کـو سـنگێ ئـەوان (مەمـک) ب شـیران ژ بەدەنـا وان هاتییـە بریـن و هاڤێتینـە سـەر خیـزێ چەمـا، ب ئەڤـان بیرهینـان و تراژیدێـن د ڕۆمانێـدا دهێـن پێشـچاڤێ پویـرازی، ڤەگێرانا ئەڤـێ بوویـەرێ مەزنییا قەبـارێ کۆمکـۆژیێ و دژوارییا کەربوکینـێ نیشـا ددەت کـو ئـەو کەربوکیـن ب کوشـتنێ نەهاتییـە تێرکـرن، لەومـا بـۆ دارێتنـا کەربـا خـۆ سـڤکاتی ب لەشـێ قوربانیـا هاتییەکـرن. د پتریـا ئاخفتـن و گوتنێـن (پویراز)یـدا ل گـەل کەسـێن بەرامبـەر، ئـەڤ کۆمکـوژی دهاتـە بیـرا ئـەوی، ئەڤـەژی بەلگەیـێ نەحەقیـا ئـەوان کۆمکوژیایـە، یێـن وی و هەڤالێـن خـۆ ب سـەر ئێزدیانـدا ئینایـن، پوشـمانبوونا ئەوییـە ل سـەر ئـەوان کریارێـن ئـەو تێـدا بەشـداربووی. « پویـراز بەقسـەکانی ئـەو، کۆمەلکـۆژی ئێزدییەکانـی هاتبـووەوە بیـر ... لـە هەمـوو دیمەنـە تراژیـدەکان زیاتر جووڵـە جووڵـی مەمکـە بـڕاو و خوێناویەکانـی کچانـی ئێـزدی، کـە لێدەکرانـەوە فرێدەدرانـە سـەر لمـی دەم چەمـەکان ... پویـراز کاتێـك کومەلکـۆژیـی ئێزدییەکانـی بـاس دەکـرد، ئـەو ئەوەنـدە خەمگیـن و نیگـەران بووبـوو کـە دەنگـی لەدەنگـی گریـان دەچـوو، ئەمـەش نیشـانەی ئـەوە بـوو کـە ئـەو پیـاوە زۆر سـەختی و ئـازاری چەشـتووە»(کەمال، ٢٠١٢، ل ٢٦٢).

یاشـار کەمـال هەرجـار ب ڕێیـا کاراکتەرەکـی خـۆ، دەربـازی نـاڤ ئێزدییـان دبت،کۆمکـوژی دەردەسـەرییێن ئـەوان دهینتـە زمـان. ڤێجـارێ ب ڕێیـا (فەقـێ تەیـران) ئـەوێ کـو ل پـێ دەنگـێ باڵندەکـێ ئەفسـوناوی٥ دگەڕێـت. بابـێ (فەقـێ تەیـران) دبێژتـێ هـەرە نـاڤ ئێزدییـان ل گەلیـێ لالـش و سـلاڤێن مـن ل ئـەوان بکـە، ئـەو باڵندەیـان ب پیـرۆز

دزانن و سەمبوولا ئەوان ژی تاووسە، ڕەنگە سەبارەت ئەو بالندە ئەفسوناوی، یێ تو لێدگەری تشتەکی ب زانن، پشتی وەستیانەکا مەزن دهێتە ناڤ ئێزدییان دگەهتە لالشێ، د ناڤ پەرستگەهێدا دگەڕێت، هزرا د ئەوان نەخشە ونڤیسینێن ل سەر دیوارێن پەرستگەهێ هەین دکەت. دبێژت: نهێنیەك یا د ئەڤان نڤیسینادا هەی، فەرە ڕامانا ئەوان هاتبا زانین ژبەرەبابەکی بۆ بەرەباکێ دی هاتبانە گوتن و ڤەگوهاستن، یان کەسەک پەیدابا خواندبان (بنێرە، کەمال، ٢٠١٢، ل ٤٠٤ – ٤٠٥). فەقێ تەیران ژی ئەوان کۆمکوژیان ڤەدگێرت، یێن کو ل سەر بنەمایێ ئۆلی و کەلتووری ب سەر ئەواندا هاتین، ناڤبری ژبلی کو ئاماژێ د دەتە کۆمکوژیێن ئێزدیان د هەمان دەمێدا ددەتە دیارکرن کو ئاغایان ژی بەهر د کۆمکوژیێن ئێزدییاندا هەبوویە « ئاغاکان دیسان بەبیانووی ئایینیەوە ئێزدیەکان کومەلکوژ دەکردن و دیسان ژمارەیەکیان پەنایا دەبردەوە بەر چیاکان. رێك لەوکاتەی کە دوژمنەکانیان وایاندەزانی ئێدی رەگ و ریشەی ئێزدییان وشك کردووە، ژمارەیەکی زوری ئێزدی تازەنەفس لەلای شنگالەوە دهاتنە گەلی لالش و خویان دەگەیاندە مەزاری شێخ ئادی کوڕی موسافیر، ئەمیرانی عەرەب و بەگەکانی تورك و میرە کوردە موسلمانەکان کە داینابوو هەموویان لەنێوچوون، سەریان سووڕدەما لەوەی ئەو سەرسورمانەیان بڕەوێتەوە، دەستیان بە کوشتنی پیاوو ژن و زارۆکی ئێزدیان دەکردەوە» (کەمال، ٢٠١٢، ل ٤٠٦). هاتنا ئیزدییان ژ شنگالێ بۆ گەلیێ لالش ڕامان ئەوە ئێزدیێن دەشتا شێخان ب ژمارەیەکا ئێکجار مەزن هاتینە ژناڤبرن، د هەمان دەمێدا دیاردبت کو ئەو ئێزدیێن ژ شنگالێ ژی هاتینە لالشێ تازە ژ کۆمکوژیەکێ دەربازبووینە و بهنا خۆ هەلکێشایە.

(یاشار کەمال)ی درۆمانا خۆدا (فەقێ تەیران) د دیرۆکا ئێزدییاندا ب کەسەکێ شارەزا دایە دیارکرن، کو ب رێیا شێخ ئولدارێن ئێزدییان ل پەرستگەهێ فێربوویە، لەوما د چەند پەرەگرافەکێن ڕۆمانێدا دەربارێ ناسکرنا خۆ بۆ ئەوان دبێژت: « ئێزدییەکان کورد بوون. بەکوردیێکی زور دەولەمەند و پاراوە دەدوان، لاوك و داستانی زۆر لەمەزۆپوتامیا سەبارەت بەکومەڵکۆژی ئێزدیان دەگوتران و دەبیستران، کەسانێك کەئەو لاوك و داستان و بەسەرهاتەیان دەبیست، نەیاندەتوانی باوەربکەن و خەم و ئازارێکی زۆر دایدەگرتن، سەیر لەوەدا بوو میر و بەگ و ئاغاکانی کورد خۆیان لەزۆر لەو کوشتارانەدا بەشداربوون جگە لەوە فەقێ تەیران لەلالش پەی بەراستێك برد ئێزدیەکان بەسەدان سالا بوو بەهۆ یان بەبێهۆ لەنێدەبردران» (کەمال، ٢٠١٢، ل ٤٠٦). ئەو کۆمکوژیێن ب سەر ئێزدییاندا هاتین، ئەگەر و کەسێن باوەری ب ئەوان ئەگەران هەی هەبوون، بەلێ ئەوا کو بۆ یاشار کەمال سەیر و سەمەر جهێ حێبەتیێ ئەوەبوو، ل سەر زارێ فەقێ تەیران دایە ڤەگێران ئەوە کو میر، بەگ و ئاغایێن کورد د ئەوان کومکۆژییێن ئێزدییاندا بەشداربووینە. هەروەسا یاشار کەمال تەکەزی ل ئاشتیخوازی و ئارامی و مرۆڤایەتیا گەلێ میزوپوتامیا کریە، بێ ئاگەهیا ئەوان ژهەبوون و ڕامانا شەری دیاردکەت و دبێژت: « لەسەردەمانی کوندا، مرۆڤەکانی نیشتەجێ مەزۆپوتامیا مانای جەنگیان نەدەزانی، پاشان حوکمڕانی شارەکان و دەولەت و خەڵکانی وڵاتانی دیکە گوێیان لەژیانی بەختەوەرانەی دانیشتوانی ئەو دەڤەرە بوو کەلەهەمووژیانی خویاندا جەنگیان نەبینیبوو، پەلاماری مەزۆپوتامیایان دا و داریان بەسەر بەردو سەریان بەسەر تەنەوە نەهێشت» (کەمال، ٢٠١٢، ل ٤٠٦). واتە مللەتێن میزۆپوتامیا مللەتێن ئاشتیخوازبووینە و ئێزدی ژ ئەوان مللەتا بووینە یێن ئاشتیخواز، تەماکاری حوکمڕانێن دەولەت و خەلکێ وەلاتێن جودا ب سەر ئەڤی مللەتیدا گرتیە و بەر ل سەر بەری نەهێلایە، ب ئەوان کۆمکوژیێن ب ئەگەر بێ ئەگەر ب سەردا ئەواندا دهینان ژیانا لێکریە دوزەخ، نڤیسەر د پەرەگرافەکیدا حێبەتیا ئەوان کەسێن جینۆسایدێ ب سەر ئێزدییاندا دئینان، سەبارەت

خۆڕاگریا ئـەوان ل بەرامبـەر جینوسـایدێن ب سـەدێن سالانە ب سـەر دا دهێـن ددەتـە دیارکرن، کـو دسـەر هندێـرا ژی رێزگرتـن و ڤیـان مرۆڤاتیـا خـۆ بـۆ کەسێ بەرامبـەر ژ دەست نەدایـە. « ئەوانـەی کـە ئێزدیـەکان دەکوشـت، لەدلـی خۆیانـدا زۆر سەرسـام دەبـوون بـەو هەمـوو خۆڕاگری و رێزگرتنەیـان لـە مـروڤ و لەدەسـتەنەدانی مرۆڤایەتیەکەیـان، بـەلام لەگـەڵا ئەوەشـدا، دەسـتیان لەکومەڵکوژیـی ئـەوان هەڵنەدەگـرت» (کەمـال، ٢٠١٢، ل ٤٠٦).

ل سـەر بنەمایـێ ئـەوان تومەتێـن ددانـە پـال ئێزدییـان هنـدی دەسـتێ گروپـێ ئەنجامـدەرێ جینوسـایدێ دچـوو، ئێـزدی دکوشـتن و سـتەمەکا مـەزن ل ئـەوان دکرن، دگەهتـە ڕادیەکـی هوسـا هزربکـەن کـەس ژ ئێزدییـان نەهێلایـە، هەروەکـو دهنـدەك پەرگرافێـن ڕۆمانێـدا دیاردبـت، بەلـێ پشـتی چەنـد ساڵەکا دیسـان ئێـزدی زڤرینـە سـەر کـوك و کار و ژیانـا خـۆ، جارەکـە دی گەلیـێ لالـش ژ ئێزدییـان تـژی بوویـە. « ئـەو ئێزدیانـە رازو نهێنـی زوریـان هەبـوون، ئـەوان تۆمەتـی پەرستنی شـەیتان و تـاووس و خۆریـان دەدرایـە پـال و بـەو تومەتـە سـتەمێکی زوریانـە دەهـەق دەکـردن. دەیانکوشـتن ز پێیانوابـوو هەموویـان لەنێـو بـردوون، بـەلام دوای چەنـد سـالێك دەیانبینـی ئێزدییـەکان کـە پەنایـان بردبـووە بـەر چیاکان، دهاتنـەوە خـوار و گەلـی لالشـیان پـڕ دەکـردەوە» (کەمـال،٢٠١٢، ل ٤٠٥).. ئـەڤ پەرگـراف پەسـەندبوونا بەروڤاژیا ئـەوێ هزریـە کـو گـەل و مللـەت ب جینۆسـایدێ قـڕ و بنبڕدبـن کـورد ب گشـتی و ئێـزدی ب تایبەتـی مەزنتریـن بەلگەیـێ ئەڤـێ گوتنێیـە کـو پشـتی ئەڤـان هەمـوو کۆمکوژیا مللەتەکـێ زندییـە و ژنـاڤ نەچوویـە.

یاشـار کەمـال ئامـاژە نەدایـە هنـدێ کـو ب تنـێ مـرۆڤ د جەنگیـدا دهێتـە ژناڤبرن کۆمکوژکرن، بەلکـو گیانـەوەر، ژینگـە و ئـاڤ ژی دبنـە قوربانـی و بەهـرا خـۆ ژ ئـەوێ کومکوژێـێ وەردگـرن «دەزانـم حەنـگ چۆنـە کـورم. خـۆ تەنـێ هـەر مرۆڤـەکان نیـن کۆمەڵکـوژ دەکرێـن، بەلکـۆ هەمـوو بوونـەوەرکان لەئەسـپ بگـرە تـا زینـدەوەرەکان، گژوگیـاکان، هـەروا ئاویـش دەکوژرێـن» (کەمـال،٢٠١٢، ل ٤٥١).

ئەنجام:

١- ئەدەبیـات ب هـەردوو چقێـن خۆڤـە (زارەکـی و نڤیسـکی) ب تایبـەت ڕۆمـان دشـێت ببتـە بەلگەیـەک ل سـەر ئـەوان دەردەسـەرییێن مللـەت تێـدا دەربازبوویـن، ب تایبـەت ئەگـەر ڕۆمـان ژ کەتـوار زاردەڤـی هاتبتـە وەرگرتـن و نڤیسـەر دیدەڤانـێ بەشـەکێ مەزنـێ ئـەوان روودانـا بـت.

٢- یاشـار کەمـال دەنگبێژەکـێ ڕۆمانڤیسـە.ژبەرکو ناڤبری ئـەو حـەز و ڤیانـا ل سـەر فولکلـۆری ب گشـتی و دەنگبێژیێ و گوتنـا سـترانێ ب تایبـەتی هـەی، هەمـوو ئێخسـتیە ڕۆمانـێ، حـەزا ئـەوی بـۆ دەنگبێژیـێ ل ئـەوی ڕادەییـە کـو شـیانێن خـۆ یێـن ڕۆمانڤیسـنێ ل ئاسـتێ هونەریـا دەنگبێـژان نەبینـت.

٣- نڤیسـەری د ڕۆمانـا خـۆدا ب تێـر و تەسـەلی دەربـارەێ هـزر و کەلتـوور، بـاوەری، فولکلـۆر، چاوانیـا ژیانکـرن و دابونەریتێـن کـوردان بەحسـکرینە.

٤- د ڕۆمانێـدا بەحـس ل دەردەسـەری کۆمکوژێـن ئـەوان هەمـوو پێکاتەیێـن نـە تـورک دکـەت یێـن د چارچوڤـێ دەولەتـا تورکیـدا دژیـن (یونـان، ئەرمـەن، لاس، چەرکـەس، کـورد ب ئێـزدی وموسـلمانڤە). بەلـێ ب ڕەنگەکـێ هـوور بەحسـێ دەردەسـەری و ئەگـەر و بەهانەیێـن ئـەوان کۆمکوژیـان دکـەت یێـن ب سـەرێ ئێزدییـان هاتیـن.

٥- ڕۆمانـا چیـروکا گزیرتـە ب هـەردوو بەرگێـن خوڤـە ب بەلگەیەکـە ل سـەر ئـەوان کۆمکوژێـن ئێزدییـان دهێتـە هەژمارتـن یێـن د درێژیـا دیرۆکێـدا ب سـەر ئەوانـدا هاتیـن.

٦- نڤیسەری د ڤەگێرانا روودان و سەرهاتیێن ڕۆمانێدا، پالپشتی ل سەر بیردانکا خەلکی و ئەو دەردەسەریێن ب سەرێ ئەوان هاتین یان نڤیسەری ب چاڤێ خۆ دیتین و د گەلدا ژیای دکەت، ئەڤەژی پەسەندبوون بەلگەیەکا ڤەبرە ل سەر ڕاستیا ئەوان روودانێن د ڕۆمانێدا هاتینە گوتن و ڤەگێران .

٨- ئێزدی نە ب ئەگەرێ شەڕکرنێ لگەل هێزەکا بەرامبەر تووشی کۆمکوژیا بووینە، بەلکو ل سەر بنەمایەکێ ئۆلی و کەلتووری ژ ئالیێ هێز و کەسێن جودا ب مەرما نەهێلانا ئەوان ب سەردا هاتیەگرتن، سەر ومالێ ئەوان ژناڤبرینە.

٩- یاشار کەمال ب ڤەگێرانا باوەری و نەریت و سرۆشتێ ئێزدییان، ڤیایە بەروڤاژیا ئەوان تومەت و بەهانەیێن کو ئێزدی پێ دهاتنە تومەتبارکرن و کۆمکوژکرن بۆ ئەنجامدەرێن کۆمکوژیێن ئەوان پەسەند بکەت.

١٠- د ڕۆمانێدا نڤیسەری هێز و خوراگریا ئێزدییان دایە دیارکرن کو سەرەرای ئەوان دەردەسەری و کۆمکوژیان، هێشتا گیانێ لێبورینێ و مرۆڤایەتیا خۆ ژ دەست نەدایە.

چاڤکانی. پەرتووک. ب کوردی.

١- ئوردیخانێ جەلیل(١٩٧٧) سترانێ زارگوتنا کوردایە تاریقیێ، هێناویانەتە سەر رێنۆسی کوردی ئەمرۆ و فەرهەنگیان بۆ کردووە:شوکور مستەفا و ئەنور قادر،لە چاپکراوەکانی کۆری زانیاری کورد، بەغدا .

٢- بنیامێن نیوبێرگەر (٢٠١٧). جینۆساید «کومەلکوژی لە خاکی هەزارگرد دا ڕواندا لە ١٩٩٤»وەرگێران لە ئینگلیزیەوە: مەهاباد قەرەداغی، چاپی یەکەم، لەبلاوکراوەکانی زانکویی ئەربیلی نێودەولەتی، هەولێر.

٣- خێری شنگالی(٢٠١١) ل چیایێ شنگال قەبقەبا کەوێ نێرە بەرگێ ١ - ٢چاپا ئێکێ، ژوەشانێن ئەنستیتۆیا کەلەپورێ کوردی، سلیمانی.

٤- سعید خدیدە (٢٠١٥). سیاسەتا دەولەتا عوسمانی بەرامبەر کوردێن ئێزدی د سەدێ نوزدێ زاینی.

٥- سیروان رەحیم (٢٠٢١). یاشار کەمال .. سترابێژی رووناکی ١٩٢٣ – ٢٠١٥، چاپی یەکەم، (بەلگە فیلمی یاشار کەمال سترانبێژی رووناکی) تۆڕی میدیایی رووداو، هەولێر.

٧- صلاح هروری (٢٠٠٤). چەند بابەتێن دیرۆکی د سترانا دیرۆکی یا کوردی دا، ژ وەشانێن ئینستیوتی کەلەپوری کورد ژمارە (١٤) چاپا ئێکێ، سلیمانی.

٧- عەلائەددین سەججادی(١٣٩٥). شورەشەکانی کورد و کورد کوماری عێراق، بەلاوکردنەوەی کوردستان، سنندج: کردستان.

٨- مونزور چەم (٢٠١٣). ئەمە لە دەرسیم ڕووی دا « لە دەمی قوربانییەکانەوە» وەرگێرانی ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل، چاپی یەکەم، خانی موکریانی بۆ چاپ و بەلاوکردنەوە.

٩- کەمال کارا ئۆغلو(٢٠١٣). کورتە مێژوویەکی رۆمانی تورکی، ١٨٧٢ – ١٩٨٩، وەرگێرانی، حەمە کەریم عارف، چاپی یەکەم.

١٠- مارف عومەر گول (٢٠٠٧). جینۆسایدی گەلی کورد لە بەر رۆشنایی یاسای نێودەولەتاندا، چاپی چوارەم، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس.

١١- مارف خەزنەدار، (٢٠١٠)مێژووی ئەدەبی کوردی، (بەرگی یەکەم)چاپی دووەم، دەزگای چاپ و بەلاوکردنەوی ئاراس، هەولێر.

١٢- نازم حکمت، یەشار کەمال و عەزیز نەسین (٢٠١٠) نووسەرانی بوێر، وەرگێرانی، شوکور مستەفا، چاپی

یەکـەم، دەزگای چـاپ و بەلاوکردنـەوەی ئـاراس.
١٣- یایـر ئـاورۆن(٢٠١٨). جینۆسـاید کۆمەڵکوژی ئەرمەنـەکان لـە یادکراو و نکۆڵیلێکـراو، وەرگێـران لـە ئینگلیزیـەوە: مەهابـاد قەرەداغـی، چاپـی یەکـەم، لەبلاوکراوەکانـی زانکویـی ئەربیلـی نێودەولەتـی، هەولێـر.
١٤- وەلات تەوفیــق (٢٠٢٠) دێرســم و کۆمکوژییــا دێرســمێ د یاداشــتنامەیێن ســەربازەکێ تورکــدا ١٩٣٧- ١٩٣٨، ژ وەشـانێن ناڤەنـدا خانـی یـا رەوشـەنبیری و راگەهاندنـێ.
١٥- یەشـار کەمـال سـەبارەت بـە خـوی دەدوێـت، (٢٠١٥). هەڤپەیڤیـن لەگـەل ئـالان باسـکۆی، وەرگێـرا لـە تورکییەوە، بەکـر شـوانی، لـە بڵاوکراوەکانـی نۆزدەهەمیـن فێسـتڤاڵی گەلاوێژ.
١٦- یاشار کەمال (٢٠٠٨) رۆمانا چیروکا گزیرتە بەرگێ ئێکێ (بروانە فورات خوێناوییە) وەگێران: رێباز مستەفا
١٧- یاشـار کەمـال(٢٠١٢) رۆمانـا چیـروکا گزیرتـە بەرگـێ دووێ (ئاوخواردنـوەی مێروولـە). وەگێـران: رێبـاز مسـتەفا، دەزگای توێژینـەوە و بەلاوکردنـەوەی موکریـانی.
ب عەرەبی:
١٨- ابراهيـم محمـود (٢٠١٩). الـف قطـرة دم و قطـرة» دراسـة في الابـادة الجماعيـة، الطبعـة الاولي، مـن منشـورات مركـز دراسـات الابـادة الجماعيـة، جامعـة دهـوك.
١٩- ابراهيم محمود (٢٠٢١). الزعيم الكردي عليكي بطي، الطبعة الاولي، الجز الثاني، دار الزمان.
٢٠- باسـل نيكـتن(٢٠١٢). الكـرد، دراسـة سوسـيولوجية و تاريخيـة، تقديـم: لويـس ماسـينيون، نقلـه مـن الفرنسـية و علق عليـه: د.نـوري طالبـاني، الطبعـة السادسـة المنقحـة، مـن منشـورات الاكاديمـية الكرديـة، اربيل.
٢١- جـون دوكـر(٢٠١٨). اصـول العنـف ، ترجمـة عـلي مزهـر، مراجعـة حسـين ناظـم، الطبعـة الاولى، مـن اصـدارات جامعـة الكوفـة، لبنـان.
٢٢- جيـرارد جالديـان، (٢٠٠٧) الماسـاه الكورديـه، ترجمـه الى العربيـه، عبدالسـلام النقشـبندى، دار ئـاراس للطباعـة و النـشر، اربيـل.
٢٣- حاجي جندي،(٢٠١٦) الصرخة ترجمة عن الروسية، د. اِسماعيل محمد حصاف، دار سطور للنشر و التوزيع.
٢٤- داود مـراد ختـاري (٢٠١٠). الحمـلات و الفتـاوي عـلي الكـرد الايزديـين في العهـد العثـماني، الطبعـة الاولي، دارسـبريز للطباعـة و النـشر.
٢٥- صديق الدملوجي (٢٠١٠). اليزدية.
٢٦- علي الجزيري(٢٠١٩) الكرد الايزديون، من مطبوعات الاكادمية الكوردية، العدد (٣٩١).
٢٧- القاضي قاسم شێخ ئوسمان و و المحامي بكر حمة صديق (٢٠١٩). حملة ابادة الايزدين.
٢٨- قادر سليم شمو و عدنان زيان (٢٠٠٩). ماساة الايزدين.
گۆڤار:
٢٩- ئەحمـەد محمـەد ئیسـماعیل (٢٠١٦). یاشـار کەمـال لـەو دەرگایانـەی دا مێـژوو لێـی نـەداون، گوڤـارا رامان.ژمارە (٢٢٤). مانگانەیەکـی رۆشـنبیری گشـتییە.
٣٠-اسـماعیل ابراهیـم بـادی(١٩٨٥) رومـان نڤێـس .. یەشـار کەمـال، گوڤـارا بەیـان. ژمارە (١٠٧). دەزگای رۆشـنبیری و بەلاوکردنـەوەی کـوردی.
٣١- بێـژان ماتـوور(٢٠٠٩). هەلبژادنـی زمـان لای یەشـار کەمـال، لـە تورکیـەوە: بەکـر شـوانی، گوڤـاری نەوشـەفەق.

ژمـاره(٦٤).
٣٢- فەریـدوون سـامان (٢٠١٧). کومکوژیـی ئێزدییـەکان و کەوتنـی شـنگال ، گوڤـاری زانکـۆی گەرمیـان .Conference Paper
٣٣- د. کەمـال مەعـرووف(١٩٩٧). یەشار کەمـال خەلاتـی (سـتیگ داگرمـان)ی سـویدی پـێ بەخـشرا، گوڤـاری رامـان. ژمـاره(١٦). مانگانەیەکـی رۆشـنبیری گشـتییە. دەزگای گـوڵان دەری دەکات.
٣٤- هوشـەنگ تاجـر (٢٠٠٩). یاشـار کەمـال ل دۆر پرسـا کـوردان دپەیڤیـت، گوڤـارا مەتیـن ژمـاره (١٨٣) گوڤـارەکا رامیـار رەوشـەنبیری گشـتی سـەربەخویە.
٣٥- یاشـار کەمـال (٢٠٠٧). وەرگێرانـی، سـابر عەزیـز زەنگەنە،گوڤـاری خـازر.ژ مـاره(١٨). گۆڤارێکـی رۆشـنبیری وەرزی گشـتییە، سـەنتەری رۆشـەنبیری بـەردەرەش دەریـدەکات.
ب عەرەبی
٣٦- هنـد فائـز ال مجيـد (٢٠٢١). الإبـادة والصدمـة في المأسـاة الإغريقيـة القديمـة مسرحيـات يوريبيديـس أنموذجـا- جامعـة دهـوك، المجلـد: ٤٢ ، العـدد: ١ (العلـوم الانسـانية والاجتماعيـة) ص ٢٣٢ - ٢٤٨ ٢٠٢١ (عـدد خـاص) – المؤتمـر العلمـي الـدولي الثـاني حـول الإبـادة الجماعيـة/ مركـز دراسـات الإبـادة الجماعيـة، جامعـة دهـوك ٢٧ -٢٨ كانـون الثـاني ٢٠٢١.
٣٧-ناديـة غضبـان محمـد (٢٠٢١). المجـرم والضحيـة والفعـل الإبـادي في الروايـة العربيـة روايـة الحـرب الَاهليـة ألظـوذجً مجلـة جامعـة دهـوك، المجلـد: ٤٢ ، العـدد: ١ (العلـوم الانسـانية والاجتماعيـة) ص ٢٣٢ - ٢٤٨ ٢٠٢١ (عـدد خـاص) – المؤتمـر العلمـي الـدولي الثـاني حـول الإبـادة الجماعيـة/ مركـز دراسـات الإبـادة الجماعيـة، جامعـة دهـوك ٢٧ -٢٨ كانـون الثـاني ٢٠٢١.
- نامێن ئەکادمی.
٣٨- ئوميـد محمـد گاهـر(٢٠١٥) جینۆسـایدکرنا کـوردان و کاریگەرییـێـن وێ ل سـەر پێکڤەژیانا ئاشـتیانە ل عێراقـێ « دەڤـەرا بـارزن وەکـو نمونـە» نامەیەکـە هاتییـە پێشکێشـکرن بـۆ جڤاتـا فاکولتیا یاسـا و زانسـتێن رامیـاری وەکـو پشـکەك ژ پێدڤییـێـن ب دەسـتڤەئینانا پـلا ماسـتەرێ د خاندنێـن ئاشـتی و چارەسـەرکرنا ململانێـد، زانکۆیـا دهـۆك.
٣٩- نـەوزاد پیـر مـوس(٢٠١٥). ناسـناما کـوردی یـا نەتـەوەی د رۆمانـا (چیـرۆکا گزیرتـەی) یـا (یاشـار کەمال)یـدا، نامـە ماتسـەر، بـۆ فەکولتیـا زانسـتێن مرۆڤایەتـی – سـکۆلا ئادابـێ – زانکۆیـا دهـوك هاتییـە پێشکێشـکرن.
- وێب سایت.
٤٠- https://areq.net/list
٤١-https://ar.wikipedia.org/wiki

- پەراوێز و زانیاری.

١- دیمۆسـاید چەمکێکـە هەمـوو چەمکەکانـی جینۆسـاید، پولیتیسـاید، کومەلکـوژی و کاری تیرورسـتی دەولەتـی دەگرێتـەوە. بنێـرە: بنیامێـن نیوبێرگـەر: جینۆسـاید کومەلکـۆژی لـە خاکـی هەزارگـردا دا روانـدا لـە ١٩٩٤، ل ١٠.

٢- ئـەو رومانێـن بەحـس ل کومکۆژیـا دکـەن، رۆمانا البیـت الآمـن (The Safe House) رومانـا نڤێسـەرێ ئوسـترالی (جـون کلێـری) ە، ل سـالا ١٩٧٥ هاتیـە بەلاڤکـرن . الصبی فـی البیجامـە المخگگـە (The Boy in the Striped Pyjamas)

ڕۆمانەکە ژ نڤێسینا ڕۆمانڤێسێ ئێرلەندی (جون بوین) یە ل سالا ٢٠٠٦ هاتیە بەلاڤکرن. سارقە الکتاب (The Book Thief) رومانا نڤێسەرێ ئوسترالی (مارکوس زوساك) ە بۆ جارا ئێکێ ل سالا ٢٠٠٥ هاتیە بەلاڤکرن، ئەڤێ ڕۆمانێ ژمارەیەکا خەلاتا ب دەستڤە ئینا و بۆ ٦٣ زمانا هاتیە وەرگێران و ١٦ ملیون کوپیا کاغەزیا ژێ هاتینە فروتن و ل سالا ٢٠١٣ ێ بوویە فلم. بنێرە: https://areq.net/list. Franz Wefel, Die vierzig Tage des Musa Dach. S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main ١٩٩٧. چل ڕۆژێن چیایێ داغ رومانەکە دیروکیە یا نڤێسەرێ نەمساوی (فرانز ویفل)ئەڤ ڕۆمانە ل چریا دووێ یا سالا ١٩٣٣ ێ هاتیە بەلاڤکرن و تێدا بەحس ل کومکۆژیێن ئەرمەنیا و خۆراگریێن ئەوان ل چیایێ داغ دکەت. https://de.wikipedia.org/wiki/Die_vierzig_Tage_des_Musa_Dagh

٣- شەرێ تورکیا و فەرەنسا یێ کو ب هەوا قیلیقیا ژی دهێتە ناسکرن ب فەرەنسی دبێژنێ La campagne de Cilicie) ب تورکی Güney Cephesi) شەرێ سەبەخوبوونێ ل تورکیا کومکا هەڤرکیا بوو سوپایێ فەرەنسی و فەیلەقا فەرەنسی یا ژ ئەرمەنیا پێك دهات لگەل حکومەتا تورکیا یا دەمکی (هێزێن نشتمانی یێن تورکی) دماوێ ناڤبەینا هەیڤا گولانا ١٩٢٠ هەتا چیا ئێکێ ١٩٢١ واتە ل دوماهیا شەرێ ئێکێ یێ جیهانی. بنێرە https://ar.wikipedia.org/wiki

٤- ڤێجارێ بەرێ خودانە کوچنشینێ عەرەب ئێك کەسێ ساغ دناڤ واندا نەهێلان تالانێ وان برن و تشتێ کو ب گەردەنا ژناڤە کا چ د سنوقێن واندا ژ هەموو برن لێ ب هاتنا هاریکارێ بۆ عەرەبان شەرەکێ دن دناڤ بەران کوما سەربازێن ڕەڤی و چەتەێن ئەوان و عەرەبادا پەیدابوو پویرازی برینداردبت ل سەر پشتا هەسپێ خۆ ب بێ هوشی دگەهتە کونەێ میرە عەرەبەکی کو ل نێزیکی لالشێ یێ نیشتەجێیە. و کەسێن کو ب دیف وی کەفتین کو تولا خۆ ژێڤەکەن ژ میرێ عەرەب دخوازن پویراز ڕادەستی ئەوان بکەن هەر چەندە دزانن میر رشادەست ناکەت و داخوازا لێبورینێ ژ میرێ عەرەب دکەن کو داخوازیا ڕادەستکرنا وی کری لێ تا داویا ڕۆمانێ ئەو عەرەب ژی هەر یێ ب دیفە بۆ هندێ تولا خۆ ژێڤەکەن. بنێرە: بروانە فورات خوێناویە ل ٤٠٣ - ٤٠٤.

٥- د ڕێیا ئوسو دەنگبێژی د ٤٩ لاپەراندا (٣٩٨ – ٤٤٦) بەحس ل چیروك و ئەفسانەیا فەقێ تەیران گەریانا وی ل ئەوی بالندێ ئەفسوناوی دکەت و تێدا رولێ دەنگبێژین و موزیك و ئەفسانەیا کوردی بلند دکەت کو فەقێ تەیران د لێدانا بلوورێداکەسەکێ ئەفسووناوی بوویە کەسی نەدشیا دەستێ وی بگرت ژ خو د سترانگوتنێدا هند زەنگین بوو جاران ستران یان لاوەکەك دووجارا نەگوتییە ئێجی ئەێ تەیران گوتین بوونە سترانێن فولکلوری دناڤ خەلکیدا بەبەلاڤبوون دماوەیەکێ کێمدا ل سەرتاسەر میزۆپوتامیا ل بازار و دئاهەنگ و هەلکەفتێن جودادا سترانێن وی دهاتنە گوتن ل دوماهیك پەرگراف دەربارێ یاشار کەمال فەقێ تەیران دبێژت: « لەو کاتەی دونیا دورستکراوە تا ئێستا تەنها دوو کەس زمانی باڵندەکانیان زانیوە، یەکەمیان سلێمان و دووەمیان فەقێ تەیران . بنێرە ڕۆمانا چیرۆکە گزیرتە بەگێ دووێ (ئاوخواردنەوەی مێروولە) ل ٣٩٨ – ٤٤٦.

موضوع الابادة في الادب ابادة الايزيدينفي رواية قصة الجزيرة (يشار كمال) انموذجا

الملخص

الادب الشفاهي والادب المكتوب لا ياخذان مواضيعهما من الظواهر الاجتماعيه وحب القلوب والتصوف الجانب الروحي فقط اينما يستمدان من ماساة حياة الشعوب ايضا التي اصبحت جزءا مندمجا فى ذاكرتها، ولكي لاتنسى الشعوب ماسيها وحافظت على هذه الماساي في ذاكرتها الجماعيه عن طريق الادب الشفهاهى، انتقلت المواضيع نفسها الى الادب المكتوب (الكلاسيكي) ومنها الى نطاق الادب الجديد، ضمنا : الرواية هذه التي في الواجهة عبرة توثيق هذه الماسي و نقلها، بناء عليه، تم اختيار الجزئين: الاول والثاني من رباعية قصه الجزيره للروائي ياشار كمال لان الكاتب اعتمد في قيمة بناء روايته على شئين رئيسيين، كون الكاتب اعتمد في بناء روايته على شئين اساسين و هما : الاول الادبي الشفاهي لاقوام الاناضول عامة والكورد خاصة. الثاني نقل الماسي التي تعرضت الشعوب الانادول و من بينها الايزيديون حصراً، سرد يشار كمال تلك الاحداث عبرة سماعه لها. وهذا البحث يعتمد في تطبيقه على مخطط لمِكِن التمهيدي لتحليل قضايا ذات صلة محورية بالابادة كمفهوم موثق وفي الوقت نفسه حاولنا، وفي اطار المنهج الموسوم، خاصة النقطه الثانيه والثالثه(الشروط المؤديه للابادة و طرق و تقنيات الابادة) و من خلاهما ان نثبت للابادة الايزيدين في الجزء الاول والثاني في الروايه سالفة الذكر.

الكلمات الرئيسية: الجينوسايد، الادب، الرواية، إبادة الايزيدين.

Genocide in Literature

Yazidt Mass Killings in Yashar Kamal's Gizirta (Island) as a Sample

Abstract

Not only does written and oral literature derive the gist of its content from societal phenomena, love, and spirituality, it is also based on the oppression and sufferance of people which have become part of their memory. For people not to forget their sufferings and persecution they were subject to, they resorted to oral literature for keeping memory of their sufferings. This is also seen in the written literature, and then in the modern literature. Novels have become the key source of documenting and imparting the sufferings and persecution of peoples. This study is drawn upon the first and second volume of Kamal's 'A Story of an Island' because the author, in the very content of his novel, focused on the two aspects: first oral literature of Anatolia people in general and that of Kurds in particular whilst secondly stressing the persecution of people in general but that of Yazidies specifically, which is deeply rooted in the memory of people and has been conveyed to him. In this study, the analytical approach of Raphael Lemkin regarding genocide issues as an accredited concept has been adopted and meanwhile attempts have been made according to the same approach, namely point 1&2 which includes reasons behind the commitment of genocide, pretexts of mass killing, and means of doing so, to showcase and prove the commitment of genocide against Yazidies as per the volume 1&2 of this novel.

Key words: Genocide literature, novel, , The Yazidies genocide